

МАТИЦА СРПСКА
ОДЕЉЕЊЕ ЗА КЊИЖЕВНОСТ И ЈЕЗИК

ЗБОРНИК

МАТИЦЕ СРПСКЕ ЗА КЛАСИЧНЕ СТУДИЈЕ
JOURNAL OF CLASSICAL STUDIES MATICA SRPSKA

24 (2022)

Уреднички тимо

Сима Аврамовић (Београд), Растко Васић (Београд), Бхарат Гупт (Делхи),
Милан С. Димитријевић (Београд), Виктор Каstellани (Денвер),
Ксенија Марицки Гађански (Београд), Марк Ниволт (Отава),
Мирко Обрадовић (Београд), Курт Рафлауб (Провиденс), Ливио Росети (Перуђа),
Данијела Стефановић (Београд), Мирјана Д. Стефановић (Нови Сад),
Снежана Ферјанчић (Београд), секретар, Бојана Шијачки Маневић (Београд)

Editorial Board

Sima Avramović (Belgrade), Victor Castellani (Denver),
Milan S. Dimitrijević (Belgrade), Snežana Ferjančić (Belgrade) – secretary,
Bharat Gupt (Delhi), Ksenija Maricki Gadjanski (Belgrade), Mark J. Nyvlt (Ottawa),
Mirko Obradović (Belgrade), Kurt Raaflaub (Brown University),
Livio Rosetti (Perugia), Danijela Stefanović (Belgrade),
Mirjana D. Stefanović (Novi Sad), Bojana Šijački Manević (Belgrade),
Rastko Vasić (Belgrade)

Главни и одговорни уредник
Ксенија Марицки Гађански

Editor-in-Chief
Ksenija Maricki Gadjanski

СЛИКА НА КОРИЦАМА – COVER PICTURE

Сребрна шарнирска фибула на корицама потиче из околине Сомбора. Датује се у другу половину 4. века пре нове ере. Нађена је у гробу или остави заједно са три друге сребрне фибуле истог типа и четири нарукнице од сребрног лима. Данас се налази у Природњачком музеју у Бечу. Фибула припада последњој фази развоја шарнирских фибула, тзв. варијанти Чуруг, које су под грчким утицајем израђиване на територији данашње Војводине.

The silver fibula of the “Scharnier” type on the cover was found in the surrounding of Sombor. It is dated to the second half of the 4th century B.C. It was found in a grave or a hoard together with three silver fibulae of the same type and four bracelets of silver sheet. It is now in the Natural History Museum in Vienna. The fibula belongs to the last development phase of “Scharnier” fibulae – the variant Čurug – which was produced under Greek influence in the territory of present day Vojvodina (North Serbia).

Лого – Logo: Dr. Rastko Vasić

ISSN 1450-6998 | UDC 930.85(3)(082)

ЗБОРНИК
МАТИЦЕ СРПСКЕ
ЗА КЛАСИЧНЕ СТУДИЈЕ
JOURNAL OF CLASSICAL STUDIES
МАТИСА СРПСКА

24

НОВИ САД
NOVI SAD
2022

СТУДИЈЕ И ЧЛАНЦИ
STUDIES AND ARTICLES

Мирко Обрадовић
Универзитет у Београду
Филозофски факултет
Одељење за историју

ПОДАЦИ О МИТУ И ДРУГИМ ОБЛИЦИМА КОРУПЦИЈЕ У ПЛУТАРХОВИМ ЖИВОТОПИСИМА ДЕМОСТЕНА И ФОКИОНА

АПСТРАКТ: Рад је посвећен Плутарховим *Животописима Демостена и Фокиона* и подацима о миту и коруптивним радњама који се могу пронаћи у овим биографијама истакнутих атинских државника IV века пре н. е. И Демостен и Фокион су, сматра Плутарх, били часни људи и ваљани државници, али је Демостен током каријере повезиван с неколико коруптивних афера, од којих је она Харпалова била најозбиљнија, док је Фокион остао у традицији упамћен као политичар који се никада није дао подмитити. У коначној оцени треба, међутим, имати у виду и питање Плутархових извора, јер је он познат по томе да комбинује податке из различитих и међусобно супротстављених извора и из различитих епоха.

КЉУЧНЕ РЕЧИ: Плутарх (око 46. – око 125. године н. е.), *Упоредни животописи*, Демостен, Фокион, Атина, мито, корупција, политика, поштење у политици.

I

Ниједно друштво није отпорно на појаве мита и корупције, али утисак је да су демократије нарочито рањиве у том погледу. Таквом се чини и демократска Атина класичне епохе (V и велики део IV века пре н. е.). У Атини су такве појаве сматране веома опасним по народ, државу и њен демократски поредак и држава је законима и процедурама учинила доста да се утврде механизми одбране од корупције, а нарочито носилаца јавних функција путем избора готово

свих магистрата коцком, њихових временски кратких мандата (претежно једногодишњих уз неколико изузетака), сталних провера и полагања рачуна службеника за време и после истека мандата. И поред свега тога, тешко је пронаћи неког иоле познатијег атинског политичара који током своје каријере није био упрљан неком корупционашком афером, а државничка делатност једног од таквих ретких изузетака биће анализирана у овом раду. Сведочанства о миту и корупцији атинских државника класичне епохе су занимљива и разноврсна, а без волуминозног дела полихистора, философа и биографа Плутарха из Херонеје (живео од око 46. до око 125. године н. е.), нарочито његових *Упоредних живојојиса славних Грка и Римљана*, наша знања о овим појавама била би знатно оскуднија. Али не само као допуна примарних извора, Плутархови подаци и судови о овим питањима могу бити од велике користи, јер је он писац за кога су честитост у обављању државних послова и неупрљаност митом и корупцијом особине политичара које су на високој цени и необично важне приликом доношења коначног суда о њиховој делатности и вредности. Због тога је Плутарх аутор који поклања доста пажње таквим појавама и настоји да податке о њима, које је пронашао у бројним изворима које је користио, не сакрије, већ да их верно пренесе и протумачи у својим биографијама. Такав је случај, видели смо већ, са Плутарховим *Живојојисима* атинских државника из V века пре н. е. (Темистокле, Аристид, Кимон, Перикле, Никија, Алкибијад), чије смо биографије анализирали у претходним бројевима овог часописа.¹ А покажаће се исто, верујемо, и у анализи *Живојојиса Демосћена* и *Живојојиса Фокиона*, преосталих Плутархових биографија великих атинских државника класичне епохе, али овога пута млађих у хронолошком погледу, прецизније из времена атинске демократије друге половине IV века пре н. е.

II

Живојојис Демосћена, атинског беседника и државника из IV века пре н. е., дат је у пару са *Живојојисом Цицерона*, римског државника из I века пре н. е. и епохе римских грађанских ратова у оквиру Плутархових *Упоредних живојојиса славних Грка и Ри-*

¹ М. Обрадовић, Подаци о миту и другим облицима корупције у Плутарховим *Живојојисима Темистокла и Аристиде*, *Зборник Мајице српске за класичне студије* 20, 2018, 137–163; исти, Подаци о миту и другим облицима корупције у Плутарховим *Живојојисима Кимона и Перикла*, *Зборник Мајице српске за класичне студије* 21–22, 2020, 79–105; исти, Подаци о миту и другим облицима корупције у Плутарховим *Живојојисима Никије и Алкибијада*, *Зборник Мајице српске за класичне студије* 23, 2021, 61–85.

мљана. Основни разлог за поређење атинског и римског државника је довољно јасан и не треба га посебно образлагати. И једног и другог је оправдано пратила слава да су најбољи беседници свога времена и уопште у старини. Ипак, стиче се утисак да је њихова политичка и државничка делатност, иако неоспорно значајна и такође веома цењена од стране савременика и каснијих тумача, заостајала у односу на њихову беседничку вештину. Упоређујући своје јунаке, Плутарх одбија да их пореди као беседнике,² али наглашава сличности у њиховим поступцима, достигнућима у пословима којима су се бавили, начину живота који су водили и смрти која је обојицу снашла пре него што је то природом било одређено. У завршном разматрању поређења живота и дела ових државника (σύγκρισις) потцртава такође и разлике које се могу уочити у њиховој делатности и нарочито у односу према новцу, уживањима, слави, прогонству и смрти. Једна од најупечатљивијих разлика тицала се управо односа према новцу и слабости према миту и корупцији, коју је Демостен показивао, а Цицерон није.³ Цицерон је у томе био беспрекоран и то у време када је, како истиче Плутарх, похлепа за богатством била на врхунцу, он је „дао много доказа о свом презиру према новцу и о свом човекољубљу и честитости” (πολλὴν μὲν ἐπίδειξιν ὑπεροψίας χρημάτων ἐποιήσατο, πολλὴν δὲ φιλανθρωπίας καὶ χρηστότητος).⁴ За разлику, дакле, од Цицерона, Демостену се управо замерало да је „зарађивао новац својом речитошћу, пишући потајно говоре за Формиона и Аполодора који су водили парницу један против другог, и био је оптужен да је примио новац од персијског цара а осуђен, опет, због Харпаловог” (χρηματίσασθαι τοίνυν ἀπὸ τοῦ λόγου Δημοσθένους μὲν ἐπισόγως λέγεται, λογογράφων κρύφα τοῖς περὶ Φορμίωνα καὶ Ἀπολλόδωρον ἀντιδίκοις, καὶ διαβληθεὶς μὲν ἐπὶ τοῖς βασιλικαῖς χρήμασι, ὀφλῶν δὲ τῶν Ἀρπαλείων).⁵ О свим овде наведеним случајевима из Демостенове политичке и беседничке каријере Плутарх очекивано говори и у *Живојшојису Демосиѐна* и они ће бити посебно анализирани у овом раду.

Демостенова политичка каријера трајала је више од тридесет година и временски се подударила са великим успоном античке Македоније од једне заостале државе на граници хеленског света до светске силе под краљевима Филипом II и Александром Великим. Иако је његова политика одбране атинске и уопште хеленске аутономије и слободе у односу на моћног суседа на крају доживела пораз,

² Уп. Plut. Dem. 3, 1.

³ Plut. Comp. Dem.-Cic. 3.

⁴ Plut. Comp. Dem.-Cic. 3, 3.

⁵ Plut. Comp. Dem.-Cic. 3, 5.

а људи, по природи ствари, не воле губитнике, Демостена су готово све генерације и нараштаји до модерног времена сматрали способним државником и врхунским примером доследног патриоте. Тај Демостенов непоколебљиви патриотизам је, пре свега, и она константа која се морала допасти Плутарху, који се, иако је живео у времену када су Хеладом већ вековима владали Римљани, такође поносио својим патриотским и хеленским осећањима, а своје родољубље не пропушта да истакне ни у *Живојојису Демосиџена*.⁶

Поглавље XIII *Живојојиса Демосиџена* нарочито је значајно за разумевање Плутарховог мишљења и суда о Демостеновом карактеру и његовом политичком раду. То мишљење је изузетно високо, јер биограф, полихистор, али и философ Плутарх, сврстава Демостена међу оне ретке и изузетне политичаре који за циљ имају опште добро. Он чак цитира стоичког философа Панајџија који је сматрао да је и већина Демостенових беседа „писана у том смислу да добро треба бирати ради њега самога”, мислећи ту најпре на беседе *О вениу*, *Пројшв Арисџокрајџа*, *О ојросџу од лијџурџија*, као и на *Филијџике*.⁷ С овим судом биограф је, нема сумње, у основи сагласан, а сам у даљем тексту наводи да „у свим тим беседама он не води грађане оном што је најпријатније или најлакше или најкорисније, него често сматра да чак и безбедност и опстанак треба стављати у други ред иза онога што је добро и што је дужност. Да је, дакле, осим честољубља у његовим начелима и осим беседничке обдарености било у њега и ратничке храбрости (*ἀνδρεία πολεμική*) и неупрљаности у сваком поступању (*τὸ καθαρὸς ἕκαστα πράττειν*), заслужио би да не буде стављен у исти ред с Мојроклем, Полијеуктом и Хиперидом, него у виши ред, заједно с Кимоном, Тукидидом и Периклом.”⁸ Чак и са овако јасним резервама изречена, то је велика похвала Демостеновом политичком раду, јер би он тако био једини атински политичар из IV века (поред Фокиона о коме ће посебно бити речи) кога је Плутарх ставио у ранг са најчаснијим и најдоследнијим политичарима из V века као што су били Кимон, Милтијадов син, Тукидид, Мелесијин син (политичар, не историчар), или Перикле,

⁶ Уп. Plut. *Dem.* 2, 2, где се Плутарх показује не само као хеленски родољуб већ и као локалпатриота на нивоу свог родног града, малене Херонеје у Беотији. Уп. такође А. V. Zadorojnyi, King of His Castle: Plutarch, *Demosthenes* 1–2, *CCJ* 52, 2006, 105–108.

⁷ Plut. *Dem.* 13, 5.

⁸ Plut. *Dem.* 13, 6 (прев. М. Н. Ђурић, *Плутарх, Ајџински и римски државници. Избор из Ујоредних живојојиса*, Београд 1963, 202–203, с мањим корекцијама аутора овог чланка). О Мојроклу (*Μοιροκλής*) и Полијеукту (*Πολύευκτος*), мање познатим атинским политичарима и Демостеновим савременицима (трећи овде споменути Хиперид је, ипак, далеко познатији „радикални” антимакедонски политичар и један од најбољих атинских беседника IV века пре н. е.), уп. нпр. R. Sealey, *Demosthenes and His Time: A Study in Defeat*, New York, Oxford, 1993, 204–205.

Ксантипов син, само да је био успешан као ратник и до краја непоткупљив. Ова прва примедба је сасвим јасна, јер да би неко у старини могао бити уопште сматран успешним државником и политичарем, морао је, пре свега, бити и успешан војсковођа. А друго се тиче сумњи у Демостенову неподмитљивост (тако, уосталом, изгледа да и треба разумети овде употребљени израз τὸ καθαρῶς),⁹ које су га пратиле током политичке каријере.

Ако је поглавље XIII *Животописа Демосћена* посебно важно за разумевање Плутарховог суда о Демостену као политичару, онда је наредно XIV поглавље необично значајно за питање његове слабости према новцу, нарочито према оном персијском, који је у крајњем исходу потицао од персијског цара. Плутарх ту цитира Деметрија Фалеронског који је за Демостена закључио да он није био „у оружју сасвим поуздан” (ἐν τοῖς ὅπλοις ἀξιώπιστος), као што ни против поткупљивости није био „сасвим ушанчен” (παντάλασιν ἀπωχρωμένος), са додатним објашњењем да се „додуше, златом што су га слали Филип и Македонија није могао подмитити, али према злату што се сливало одозго из Сузе и Екбатане показао се приступачним и подмитљивим” (ἀλλὰ τῷ μὲν παρὰ Φιλίππου καὶ Μακεδονίας ἀνάλωτος ὢν, τῷ δ’ ἄνωθεν ἐκ Σούσων καὶ Ἐκβατάνων ἐπιβατὸς χρυσίῳ γεγυνώς καὶ κατακεκλυσμένος).¹⁰ Демостен, дакле, није био имун на примање мита, већ је само „презирао” Филипов новац, док на златнике персијског цара, такозване „златне дарике”, није био тако гадљив, на шта и Плутархов израз ἐπιβατὸς χρυσίῳ (у значењу „приступачан миту”, односно „подложен подмићивању”)¹¹ очигледно прецизно циља. Да је то била Демостенова „слабост”, изгледа да је било раширено мишљење и међу његовим савременицима и супарницима. Тако га и велики политички противник Есхин у говору *Против Кисеифонија* оптужује, између осталог, с презиром и очитим сарказмом, да је „сада царско злато зацело натопило његове трошкове” (νῦν μέντοι τὸ βασιλικὸν χρυσίον ἐπικέκλυκε τὴν δαπάνην αὐτοῦ).¹² На другом месту чак прецизира да је Демостен задржао за себе седамдесет таланата у злату од укупно 300 таланата, колико је цар наменио Атини.¹³ Да се то најпре могло десити у времену после битке код Херонеје, сугерише и Плутарх на другом месту у *Животопису Демосћена*. Он тако вели да, иако је Демостен поражен од Филипа, глас о његовој слави

⁹ И В. Perrin у Loeb издању (*Plutarch's Lives, Volume VII: Demosthenes and Cicero. Alexander and Caesar*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1919, 33), као и А. Lintott, *Plutarch: Demosthenes and Cicero*, Oxford 2013, 31, израз τὸ καθαρῶς преводe са *incorruptibility* („непоткупљивост, неподмитљивост”).

¹⁰ Plut. *Dem.* 14, 2.

¹¹ Уп. Montanari, *The Brill Dictionary of Ancient Greek*, s.v. ἐπιβατὸς.

¹² Aeschin. 3, 173.

¹³ Aeschin. 3, 239.

стигао је и до персијског цара, који је наредио приморским сатрапи-ма да му дају новац, јер је веровао да је једини он у стању да побуна-ма задржи Македонца у Хелади и далеко од Азије.¹⁴ Додаје још да је то накнадно открио сам Александар Велики када је у Сарду нашао нека Демостенова писма и извештаје царских стратега са обелода-њеним износима који су Демостену давани.¹⁵ Есхин, међутим, Демостеново примање мита и царског злата (δωροδοκία καὶ τὸ βασιλικὸν χρυσίον) повезује временски са Александровим рушењем Тебе 335. године пре н. е.¹⁶ Исто би се могло закључити и из Динарховог тужбе-ног говора *Против Демосћена* где се наводи да је овај добио чак 300 таланата или један део те суме (до 150 таланата) да заштити Тебанце, познате по свом проперсијском ставу, у несрећним догађајима из 335. године пре н. е., али да их је издао.¹⁷ То је и једини сачувани извор, поред наведеног Есхиновог говора *Против Ктисифонџа*, у коме се још спомиње тих 300 таланата који су стигли од персијског цара.¹⁸ Ако уопште има истине у томе, Дарије III, последњи цар из персијске династије Ахеменида, био би тај који је, вероватно по сту-пању Александра Великог на власт 336. године, послао 300 талана-та у Хелладу ради дизања устанка против македонске хегемоније и спречавања Александрових припрема за поход у Азију. Тешко је, међутим, и замислити како је једна тако велика и вредна пошиљка, тешка неколико тона, могла неопажено стићи бродом у атинску луку Пиреј и завршити у „цеповима” појединаца.¹⁹ Остављајући по стра-ни разне могућности и нагађања у вези с тим, за ову тему је, ипак, значајно то да Плутарх причу о „царском злату” намењеном Демостену, видели смо (Plut. *Dem.* 20, 4–5), узима за веродостојну.

Занимљиво је, међутим, да је управо Демостен често оптужи-вао своје политичке противнике, а нарочито Есхина, да су примали новац и били подмићени од македонског краља Филипа II. Он је нај-пре преко својих политичких савезника,²⁰ а затим и лично 343. го-

¹⁴ Plut. *Dem.* 20, 4.

¹⁵ Plut. *Dem.* 20, 5.

¹⁶ Aeschin. 3, 156.

¹⁷ Din. 1, 10. Уп. такође Din. 1, 18; 70. За коментар, вид. I. Worthington, *A Historical Commentary on Dinarchus: Rhetoric and Conspiracy in Later Fourth-Century Athens*, Ann Arbor 1992, 139–143, који одбацује Динархове бројке, а посебно у контексту судбине Тебанаца 335. године.

¹⁸ Беседник Хиперид у својој тужби против Демостена вели да су Демостен и Демад заједно на нечестан начин у атинској скупштини приходовали преко 60 таланата, не рачунајући ту царско злато (ἐκ τῶν βασιλικῶν) и новац добијен од Александра (Нур. 5, 25). Псеудо-Плутархов спис *Животи десет беседника* бележи, међутим, износ од „само” 3000 дарика (= 20 таланата) којим је цар подмитио Демостена ([Ps.] Plut. *Vit. X or.* 848 A).

¹⁹ Из Динарховог тужбеног говора *Против Демосћена* (Din. 1, 10) сазнајемо да је Ареопарг 335/334. године одбио да истражи овај случај.

²⁰ Демостен је прво преко извесног Тимарха подигао тужбу против Есхина, али је Есхиновом контратужбом (сачувана беседа *Против Тимарха*, Aeschin. 1) овај Тимарх,

дине пре н. е., оптужио Есхина да је, у време атинског другог посланства краљу Филипу, од овога примио мито (δώρα). Све ово је стигло до суда, а срећом су сачувана оба судска говора једнако насловљена – *О нејошћено извршеном јослансиџу* (Περὶ τῆς παραπρεσβείας), и онај тужбени Демостенов, као и онај од стране одбране, Есхинов.²¹ Есхин је тесном већином од само тридесет гласова атинских поротника проглашен невиним,²² а сам овакав исход указује на то да Демостенова тужба није изгледа била без основа. Веома мало је недостајало да свог великог противника још тада одстрани из политичког живота Атине. Права борба жестоких политичких противника је, ипак, тек предстојала.

Есхинове оптужбе против Демостена за мито и корупцију нису се, међутим, тичале само јавног добра и општег интереса, већ и неких случајева у приватним парницама. Он је тако оптужио Демостена да је, између осталог, био подмићен у висини од тридесет мина (= 3000 драхми, односно ½ таланта) да повуче оптужницу против Мидије,²³ тако да је чак и Плутарх осетио потребу да одбрани Демостенов поступак речима да је овај у то време био још млад и да је прихватио мито из страха од моћи самог Мидије, утицајног и богатог атинског грађанина.²⁴ У прилог овим тврдњама иде и мишљење већине научника да Демостенова беседа *Пројив Мидије* није никада изговорена у суду. Наиме, у својој оптужници против Мидије за почињену увреду и насиље (*hybris*), које је кулминирало и голим физичким насиљем (шамаром) од стране Мидије, Демостен је, између осталог, оптужио овога да је подмитио и сведоке који је требало да на суду сведоче у његову корист. С циљем да Мидијино деловање прикаже не само као лични сукоб два супротстављена грађанина већ и као напад на атинску демократију и владавину права,²⁵ Демостен је у беседи цитирао више атинских закона којима је поткрепио своју оптужницу, а међу њима и закон који се тичао подмићивања сведока позваних да сведоче на суду. По том закону је казна за примање,

уистину неморалан и проблематичан човек, лишен 345. године пре н. е. грађанских права (ἀτιμία). Тек после тога је и сам Демостен подигао тужбу против Есхина, која није стигла пред судије пре 343/2. године пре н. е.

²¹ Dem. 19; Aeschin. 2. За објашњење целокупне процедуре око овог суђења, уп. нпр. D. M. MacDowell, *Demosthenes: On the False Embassy (Oration 19)*, Oxford 2000, 14–22.

²² Plut. *Dem.* 15, 5. За разлику од Есхина, његов колега Филократ је признао да је примио „дарове“ (δώρα) од Филипа, али је пре суђења побегао из Атине, па је осуђен на смрт у одсуству (уп. Aeschin. 2, 6; 3, 79).

²³ Aeschin. 3, 52.

²⁴ Plut. *Dem.* 12, 3–6. Ако је Демостен тада имао 32 године, оптужница је могла бити написана 352. године пре н. е., а цео случај је могао доћи пред судије тек неколико година касније. Уп. D. M. MacDowell, *Demosthenes the Orator*, Oxford 2009, 245–246.

²⁵ За занимљиво историјско поређење Мидије са Алкибијадом у Демостеновом говору *Пројив Мидије*, уп. G. Westwood, *The Rhetoric of the Past in Demosthenes and Aeschines: Oratory, History, and Politics in Classical Athens*, Oxford 2020, 183–197.

али и за давање, мита била губитак грађанских права (ἀτιμία), а имала се односити на починиоца таквог дела и на његове непосредне потомке, као и на конфискацију његове имовине (ἄτιμος ἔστω καὶ παῖδες καὶ τὰ ἐκείνου).²⁶ Демостен је на крају, и поред свега тога, одустао од изношења овакве оптужнице на суду а заузврат је и сам, наводно, примио мито у висини од 3000 драхми!

Овакав случај, без обзира на то што је Плутарх нашао разлоге да оправда Демостенов поступак, указује на то да је он у пракси показивао слабости према новцу, односно да је свака увреда, чак и она физичка, могла за Демостена имати одговарајућу цену која ће представљати „мелем” за нанету повреду. У том светлу можда треба гледати и на горе наведен случај код Плутарха у завршном поређењу (σύγκρισις) Демостена и Цицерона (Plut. *Comp. Dem.–Cic.* 3, 5), где се наводи да је Демостен за новац писао говоре за обе стране у спору између Формиона и Аполодора. Заступање и помагање за новчану надокнаду обе стране у истој парници се у старини, као уосталом и данас, могло и морало сматрати неморалним понашањем. Чак је и Плутарх, у већини наклоњен Демостену, цео тај догађај упоредио са продавцем ножева који је „из исте продавнице продавао ножеве противницима да се међу собом кољу”,²⁷ циљајући ту очигледно на Демостенов говор за Формиона (*Dem.* 36), односно говор за Аполодора против Формиона и његовог сведока Стефана (*Dem.* 45).

Овај судски процес је добро познат, као што су и његови најважнији учесници такође добро познати. Формион је атински пословни човек, некадашњи роб, кога је банкар Пасион, његов бивши господар и послодавац, тестаментарно одредио да спроведе његову последњу вољу у корист млађег сина Пасикла, тада још малолетног. Формион је тако наставио да води Пасионове банкарске и друге послове (у његовом поседу била је и велика радионица штитова), а добио је за жену и Пасионову удовицу Архипу. Пасион је, међутим, имао и старијег сина Аполодора, који је био нестрпљив да добије свој део очевине и пре братовог пунолетства, и дошао је у сукоб с Формионом који се претегао на неколико деценија.²⁸ Овај Аполодор, Пасионов син, из деме Ахарне, угледни атински беседник и политичар,²⁹ оптужу-

²⁶ Dem. 21, 113. Уп. I. Arnautoglou, *Ancient Greek Laws: A Sourcebook*, London 1998, 69–70, no. 61. За време доношења овог закона (VI или V век пре н. е.), уп. D. M. MacDowell, *Athenian Laws about Bribery*, *RIDA* 30, 1983, 75; Y. Haschiba, *Athenian Bribery Reconsidered: Some Legal Aspects*, *PCPhS* 52, 2006, 71–73.

²⁷ Plut. *Dem.* 15, 2. Да се ту можда крије и алузија на породични посао Демостеновог оца Демостена, који је имао радионицу за израду ножева и мачева и сам носио надимак Мачоделац (Μαχαροποιός), уп. Plut. *Dem.* 4, 1.

²⁸ О Пасионовом пореклу, пословима и породичним приликама, уп. J. K. Davies, *Athenian Propertied Families 600–300 BC*, Oxford 1971, 427–442.

²⁹ О Аполодору из Ахарне као државнику и беседнику опсежну је монографију написао J. Trevett, *Apollodorus the Son of Pasion*, Oxford 1992.

жио је Формиона да је проневерио део новца и да није до краја ваљано спровео Пасионову тестаментарно изражену вољу. Демостен је заиста саставио говор у одбрану Формиона,³⁰ а вероватно га је и лично изговорио као његов пријатељ и помоћник на суду, такозвани синегор (συνήγορος), јер је овај већ био стар човек и није, изгледа, никада довољно добро ни научио грчки језик.³¹ Формион је на крају добио овај случај, односно Аполодор га је изгубио, али ту прича није била завршена, јер је Аполодор после тога тужио Стефана, једног од Формионових сведока на суђењу, за лажно сведочење, о чему сведоче чак два говора *Против Сџефана* (Κατὰ Στεφάνου), сачувана под бројевима 45 и 46 у оквиру *Corpus Demosthenicum*-а. То се такође уклапа у причу о „реномеу” Демостена, спремног да за новац саставља судске беседе за супротстављене странке. Проблем је, међутим, што бар једна од две судске беседе *Против Сџефана* нису Демостенове, односно говор под бројем 46 је извесно Аполодоров. Није такође ни једини сачувани говор који је погрешно приписан Демостену уместо Аполодору, који је и сам неоспорно био талентован беседник препознатљивог израза (не, истина, Демостеновог ранга), а и у политичком деловању такође веома близак Демостенов сарадник и припадник антимакедонске странке у Атини.³² Очигледно Аполодору није сметало да политички сарађује с Демостеном, иако је овај у приватној парници држао страну његовом супарнику.

Све те горе наведене оптужбе против Демостена за корупцију и неетичко понашање нису, ипак, ништа у поређењу с вероватно највећом корупционашком афером у атинској историји у коју је, наравно, Демостен био директно уплетен и због које је испаштао. То је уједно и једини случај примања мита (δωροδοκία) који се, бар што се тиче Демостена, није завршио само на гласинама и оптужбама политичких противника, већ на обимној судској истрази и народној пресуди одатле произашлој да се Демостен неоспорно дао подмитити. Ради се о чувеној Харпаловој афери која је, као можда ниједна корупционашка афера пре ње, из темеља продрмала политичку сцену ондашње Атине. Добила је, очекивано, и доста простора у сачуваним историјским изворима, а опсежан извештај о овој афери са акцентом на чињење и понашање Демостена у њој, сачуван

³⁰ Сачуван као говор *За Формиона* (ὑπὲρ Φορμίωνα) под бројем 36 у оквиру *Corpus Demosthenicum*. За ову беседу, изговорену на суду у току 350/349. године пре н. е., уп. D. M. MacDowell, *Demosthenes the Orator*, Oxford 2009, 109–114.

³¹ Да је Демостен лично говорио беседу у корист Формиона на суду сазнајемо и из Динарховог тужбеног говора *Против Демосџена* (Din. 1, 111).

³² Аполодорови су извесно говори под бројевима 46, 49, 50, 52, 53 и 59 у оквиру *Corpus Demosthenicum*, а то би по стилу, који се довољно разликује од Демостеновог, могао бити и говор под бројем 47. Уп. Trevett, н. д., 50–76. Вид. такође J. Trevett, *Authenticity, Composition, Publication*, in G. Martin, *The Oxford Handbook of Demosthenes*, Oxford 2018, 422.

је у Плутарховом *Живојојису Демостѐна* (Plut. *Dem.* 25–26), са значајном допуном у његовом *Живојојису Фокиона* (Plut. *Phoc.* 21–22). Иако се Харпалова афера не може правилно разумети без сагледавања шире политичке слике у вези с Александровим повратком из Индије и његовим непосредним плановима на западу, као ни без напоредне анализе свих сачуваних античких извора, овде ће акценат, због специфичности теме, готово у потпуности бити стављен на Плутархово извештавање о овим догађајима и на Демостенову улогу у њима.

Харпал, Махатин син, македонски племић и пријатељ Александра Великог и његов ризничар у царским ризницама у Екбатани и Вавилону, дошао је на рђав глас због свог екстравагантног понашања у време док се Александар налазио на походу у Индији. Страхујући да је изгубио Александрово поверење, није смео да чека његов повратак из Индије, већ је током 325/324. године пре н. е. побегао из Азије у Европу са флотом од тридесет лађа и са огромним благом тешким чак 5000 таланата сребра и војском од 6000 најамника. С правом се надао да ће га у Атини, пред коју је стигао почетком лета 324. године,³³ добро примити и пружити му уточиште, јер је својевремено стекао и атинско грађанско право за услуге које је учинио граду.³⁴ Најамнике је оставио на рту Тенару јужно од Спарте, а сам је с делом блага дошао Атињанима, очекујући да ће га ови примити као политичког избеглицу и да га неће предати Антипатру, македонском намеснику у Хелади, или послати Александру у Азију.

Док су остали говорници (οἱ μὲν ἄλλοι ῥήτορες), наводи Плутарх, у својој лакој наговарали Атињане да, како то људски и божански закони налажу, приме и спасу онога који тражи заштиту (δέχεσθαι καὶ σῶζειν τὸν ἰκέτην), Демостен је најпре саветовао Атињане да отерају Харпала (πρῶτον μὲν ἀπελαύνειν συνβούλευε τὸν Ἄρπαλον) и не увале државу у рат с Македонцима без јасног циља и повода.³⁵ Демостенов некадашњи политички савезник и огорчени

³³ За хронологију Харпалове афере која се протегла и на готово целу наредну календарску годину (324/323), уп. I. Worthington, *The Chronology of the Harpalus Affair*, *SO* 61, 1986, 63–76; R. Sealey, *Demosthenes and His Time: A Study in Defeat*, New York, Oxford, 1993, 265–267. Уопште о афери и њеним последицама, уп. нпр. W. Will, *Athen und Alexander: Untersuchungen zur Geschichte der Stadt von 338 bis 322 v. Chr.*, München 1983, 113–127; J. Engels, *Studien zur politischen Biographie des Hypereides. Athen in der Epoche der lykurgischen Reformen und des makedonischen Universalreiches*, München 1989, 298–312; I. Worthington, *Demosthenes of Athens and the Fall of Classical Greece*, Oxford 2013, 313–324; P. Brun, *Démotène: rhétorique, pouvoir et corruption à Athènes*, Paris 2015, 253–286; A. Gottesman, *Reading the Arrivals of Harpalus*, *GRBS* 55, 2015, 177–196.

³⁴ Атинском народу послао је, између осталог, велику помоћ у житу у време глади која је захватила готово цео грчки свет и велики део обала Медитерана 330. године пре н. е.

³⁵ Plut. *Dem.* 25, 2–3. За могуће разлоге због којих је Демостен уопште у време владавине Александра Великог, за разлику од епохе Филипа II, мировао, водио опрезну

антимакедонски политичар Хиперид се, напротив, од почетка залагао да се велико Харпалово благо присвоји и употреби за подизање устанка у Хелади против македонских освајача. Али, додаје Плутарх, када се неколико дана касније на Акропољу приступило инспекцији и бројању Харпаловог блага које је овај донео са собом у Атину (испоставило се да је ту било „само” 700 таланата), Демостену је за око запала златна чаша fine варварске израде и са посебним украсима. То је, стоји у наставку, приметио и Харпал, и када је Демостен упитао колико је чаша тешка (πόσον ἄγει), Харпал му узврати: „за тебе ће тежити двадесет таланата” (ἄξει σοι εἴκοσι τάλαντα); а када је пала ноћ, послао му је ту чашу са још двадесет таланата.³⁶ Тако је, закључује Плутарх, Харпал добро проценио Демостена као „човека који има страст према злату” (ἐρωτικῶς πρὸς χρυσίον ἄνδρὸς), а Демостен „није могао да се одупре, већ је савладан митом као место које је примило војну посаду, одмах прешао на страну Харпала. Следећег дана, пошто је пажљиво замотао врат вуненим завојима, појавио се и у скупштини, а када су га позивали да устане и говори, давао је знаке да је изгубио глас”.³⁷ Све је то појачало сумњу код грађана и они су одмах почели да збијају шале на рачун народног вође кога није током ноћи ухватила „гушобоља” (συνάγχη), већ „сребробоља” (ἀργυράγχη).³⁸ Тако је изгледа и сам Демостен својим понашањем тих дана подгрејао сумње да га је Харпал подмитио, односно да је прихватио „поклон” који му је понудио Македонац. Плутарх то потврђује и другом анегдотом да је „касније, кад је цео народ сазнао да је подмићен, и није му дао да им се обрати и оправда када је он то хтео, него се наљути и диже галаму на њега, неко устаде и рече у шали: Мужеви атински, зар нећете да саслушате онога који држи чашу?”³⁹ Ова фина алузија са говорником на кога је ред да држи

политику и одбијао да подржи иницијативе које су ишле за тим да треба пружити одлучан отпор македонској хегемонији у Хелади, уп. I. Worthington, Demosthenes' (In)activity During the Reign of Alexander the Great, in I. Worthington (ed.), *Demosthenes: Statesman and Orator*, London and New York 2000, 90–113.

³⁶ Plut. *Dem.* 25, 3–4. И Демостенов тужилац Хиперид наводи у тужбеном говору *Проίτις Демосίηνα* да је овај, мимо закона и противно државном интересу, присвојио двадесет таланата Харпаловог новца (Нур. 5, 1). Да се иза Демостеновог узимања дела Харпаловог новца крију можда и сасвим конкретни патриотски разлози, уп. E. Badian, Harpalus, *JHS* 81, 1961, 37–40; I. Worthington, *Demosthenes of Athens and the Fall of Classical Greece*, Oxford 2013, 323–324.

³⁷ Plut. *Dem.* 25, 5: οὐ γὰρ ἀντέσχεν ὁ Δημοσθένης, ἀλλὰ πλιγείς ὑπὸ τῆς δωροδοκίας ὧσπερ παραδεδεγμένος φρουρὰν προσκεχωρήκει τῷ Ἀρπάλῳ, καὶ μεθ' ἡμέραν εὖ καὶ καλῶς ἐρίοις καὶ ταινίαις κατὰ τοῦ τραχήλου καθελιζόμενος εἰς τὴν ἐκκλησίαν προήλθε, καὶ κελευόντων ἀνίστασθαι καὶ λέγειν, διένευεν ὡς ἀποκεκομμένης αὐτῷ τῆς φωνῆς.

³⁸ Plut. *Dem.* 25, 6.

³⁹ Plut. *Dem.* 25, 6: ὕστερον δὲ τοῦ δήμου παντὸς αἰσθημένου τὴν δωροδοκίαν καὶ βουλόμενον ἀπολογεῖσθαι καὶ πείθειν οὐκ ἔωντος, ἀλλὰ χαλεπαίνοντος καὶ θορυβοῦντος, ἀναστάς τις ἔσχωσεν εἰπών· οὐκ ἀκούσεσθε ὦ ἄνδρες Ἀθηναῖοι τοῦ τὴν κύλικα ἔχοντος.

здравицу на симпозију има смисла само уколико се и прича о „Демостеновој златној чаши” добијеној од Харпала већ раширила међу народом и као таква је и могла да изазове подсмехе код грађана. У сваком случају, док је Харпал успео да побегне из атинског притвора, а затим и из града,⁴⁰ у Атини је покренута опсежна истрага и то не само против Демостена већ и против других народних вођа за које се веровало да су подмићени и да су се домогли дела Харпаловог новца.⁴¹

Има и данас научника који Плутархов извештај, а нарочито причу о Харпаловом златном пехару, одбацују, сматрајући га познијом конструкцијом.⁴² За нашу тему није толико важно да ли је ова прича истинита или не, па чак ни то да ли је Демостен у целој овој ствари био крив или невин.⁴³ Битно је да се Плутарху прича о златној чаши и примању мита учинила подједнако занимљивом и веродостојном. Он је, нема сумње, у вези с Харпаловом афером имао прилике да консултује различите изворе, како оне који су били наклоњени Демостену, тако и оне који су га оптуживали у конкретном случају, али детаљ са златном чашом му је изгледао толико упечатљив да је морао да га унесе у свој извештај. Његовој веродостојности иду у прилог и наведене анегдоте које су пратиле цео случај, она о губљењу гласа у скупштини,⁴⁴ или она о наздрављању златном чашом. А добро је познат Плутархов став, изражен можда најјасније у његовом

⁴⁰ Диодор у својој *Историјској библиотеци* наводи да је Антипатар тражио од Атињана да му предају Харпала, али да је он, разочаран у Атињане, побегао код својих најамника који су се налазили на Тенару (Diod. XVII 108, 7). Касније се упутио на Крит где је од руке тих истих најамника и једног од својих блиских сарадника смртно страдао (Diod. XVII 108, 8; XVIII 9, 2).

⁴¹ Од првобитно пребројаних 700 таланата, на крају је остало „само” око 350 (како је наведено у Псеудо-Плутарховим *Животима десеторице беседника*, уп. [Plut.] *Vit. X Or.* 846 В), што значи да је чак половина завршила у „деповима” корумпираних политичара. Осим Демостена, истрагом и оптужницом било је обухваћено девет политичара, од којих су неки такође били на гласу, попут Демада, Филокла, атинског стратега за 325/324. годину, Фокионовог зета Харикла, Аристогейтона или Кефисофонта. Против неких од њих су такође сачувани тужбени говори које је за своје клијенте саставио беседник Динарх. Уп. Din. 2 (*Против Аписиојејџона*) и Din. 3 (*Против Филокла*).

⁴² Уп. I. Worthington, Plutarch *Demosthenes* 25 and Demosthenes' Cup, *CPh* 80, 1985, 233: "Thus Plutarch's anecdote of the golden cup is inconsistent with the contemporary evidence, muddled, and has features of the sort that can often be found in his own handling of material for literary effect. It should therefore be regarded as unreliable. I submit that it was probably a later invention produced to help prove Demosthenes' guilt in the Harpalus affair".

⁴³ Неки познији писци, попут периегета Паусаније, изричито наводе да Демостен није узео новца (Paus. II 33, 3).

⁴⁴ Треба нагласити да ово није једини случај Демостеновог губљења гласа у вези с примањем мита забележен у античким изворима: римски писац Аул Гелије у својим *Айичким ноћима* бележи сличну причу у вези с посланством града Милета, где је Демостен на готово исти начин изгубио, наводно, глас јер су га милетски посланици подмитили да заћути (Aul. Gell. *NA* XI 9). За остале сличне примере, уп. I. Worthington, Plutarch *Demosthenes* 25 and Demosthenes' Cup, *CPh* 80, 1985, 232–233.

Живойоїсусу Александра Великої, да изреке и шаљиве згоде могу много боље да објасне карактер људи и њихове поступке него битке у којима страдају хиљаде ратника.⁴⁵

Плутарх потврђује да је управо Демостен, суочен са озбиљним оптужбама за корупцију, предложио народу одлуку да Веће на Ареопагу истражи случај и да буде пресуђено онима за које се покаже да су криви (εἰσήνευκε ψήφισμα τὴν ἐξ Ἀρείου πάγου βουλὴν ἐξετάσαι τὸ πρᾶγμα καὶ τοὺς ἐκείνη δόξαντας ἀδικεῖν δοῦναι δίκην),⁴⁶ али и да је он био међу првима за које је Ареопаг нашао да су криви.⁴⁷ Није нам на овом месту намера да тумачимо овај Демостенов поступак који је у крајњем исходу нанео највећу штету њему самом, али могуће је да је он баш затражио истрагу Ареопага надајући се да ће ово тело поступити на сличан начин како је поступило и десет година раније у вези с истрагом персијског блага.⁴⁸ Цео случај је затим изнет пред народни поротни суд (εἰς τὸ δικαστήριον),⁴⁹ и он је пресудио да је Демостен крив, казнио га високом казном од педесет таланата (πεντήκοντα τάλαντων δίκην) и послао у затвор (εἰς τὸ δεσμωτήριον), али је Демостен успео да побегне или му је, што је вероватније, омогућено да побегне и напусти територију под контролом Атићана.⁵⁰

⁴⁵ Plut. *Alex.* 1.

⁴⁶ Plut. *Dem.* 26, 1. Иако је Веће на Ареопагу после Ефијалтове реформе 461. године пре н. е. изгубило већину својих судских и саветодавних надлежности, и даље је чувало свој престиж и могло је, као ауторитативно тело, бити ангажовано у специјалним случајевима као што је био овај. Ареопаг је, после прелиминарног истраживања, које се протегло на шест месеци (уп. Din. 1, 45), донео своје мишљење или тумачење (на грчком ἀπόφασις) са списком имена политичара који су се окористили о Харпалов новац и висином суме коју су оптужени примили (уп. Нур. 5, 6). Ареопаг није, међутим, могао да донесе правоснажну пресуду, већ је то остављено на одлучивање народном поротном суду, тзв. хелијеји (ἡλιαία). Уп. М. Н. Hansen, *The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes: Structure, Principles, and Ideology*, Oxford 1991, 291–294.

⁴⁷ Plut. *Dem.* 26, 2. То потврђују и Динарх и Хиперид у својим оптужницама против Демостена (Din. 1, 4; 7–8; Нур. 5, 1).

⁴⁸ Вид. горе, нап. 19.

⁴⁹ О величини и озбиљности случаја најбоље сведочи чињеница да су свим оптуженима судила већа од 1500 (односно 1501) поротника, што је максимални број у атинској демократској судској пракси. Уп. Din. 1, 107.

⁵⁰ Plut. *Dem.* 26, 2. Уколико је Демостен осуђен да је у виду мита примио 20 таланата, онда је казна од 50 таланата, без обзира на то што на први поглед изгледа велика, заправо „необично” мала, јер је закон прописивао да казна треба да буде десет пута већа од висине примљеног мита, како се то прецизно наводи у Аристотеловом *Айинском усћаву* и у тужбеним говорима против Демостена (Arist. *Ath. Pol.* 54, 2; Din. 1, 60; Нур. 5, 24), уколико већ за такав прекршај није било забрањено починоцу и губитком грађанских права (ἀτιμία), конфискацијом имовине, и, чак, смртном казном. Одатле и мишљење неких научника да је у овом случају заправо пресуђена казна од прописаних 200 таланата (10 x 20), која је већим делом намирена конфискацијом Демостенове имовине (до 150 таланата), а да је Демостен утамничен због остатка од 50 таланата који је још преостао да се исплати државној благајни. Уп. I. Worthington, *Demosthenes of Athens and the Fall of Classical Greece*, Oxford 2013, 319–320.

Тако се Демостен први пут нашао у избеглиштву (највећи део провео у Мегари),⁵¹ из којег се у Атину вратио тек у другој половини 323. године, када је стигла вест да је умро Александар Велики и када је избио Ламијски рат против македонске хегемоније у Хелади (323/322. год. пре н. е.). Одлуку о Демостеновом повратку донео је народ у скупштини на предлог његовог рођака Демона из деме Пајаније.⁵² Демостенов повратак у Атину био је свечан и срдачан, а пореди се и код Плутарха с повратком Алкибијада у Атину 407. године пре н. е.⁵³ Треба додати да му ни тада по повратку изречена казна од 50 таланата за примање мита није опроштена јер закон такво што није допуштао, али је нађен згодан начин да се казна учини прихватљивом. Демостену је указана почаст да он буде задужен за опремање и украшавање жртвеника Зевса Спаситеља (Σωτήρ), а дозвољено му је да новац, прикупљен приликом приношења жртви, искористи за исплату казне.⁵⁴

Демостен је изнова преузео „антимакедонски барјак“ у своје руке, опет сарађујући и са радикалним политичарима попут Хиперида, који је био један од његових тужилаца у случају око Харпаловог блага, али су прилике у рату с Македонцима пошле рђавим током по Атину и Хелене у лето 322. године. Атињани су поражени и на копну и на мору, а када се македонска војска приближавала Атини предвођена намесником Антипатром, Демостен је са својим присталицама морао поново да напусти град, а његов стари супарник Демад је спровео у скупштини одлуку којом је и Демостен, између осталих противника Македонаца, осуђен на смрт.⁵⁵ Тако је почео и последњи лов на Демостена, који се склонио у Посејдонов храм на острву Калаурији у Саронском заливу недалеко од Трезена, где је, по Плутарховом мишљењу, на крају часно одузео себи живот. За Плутарха је, поред начина на који је неко водио свој живот, значајан и начин на који неко одлази у смрт и ту је Демостен такође

⁵¹ Плутарх, међутим, бележи да је највише боравио на острву Егини и у граду Трезену на Пелопонезу (Plut. Dem. 26, 5).

⁵² Plut. Dem. 27, 6. Да је то политичар Демон који је такође био оптужен да је узео део Харпаловог новца, а чију је предају још 335. године тражио Александар Велики, уп. J. K. Davies, *Athenian Propertied Families 600–300 BC*, Oxford 1971, 116–118.

⁵³ Plut. Dem. 27, 7.

⁵⁴ Plut. Dem. 27, 8. Храм Зевса Сотера (Спаситеља) и Атине Сотеире (Спаситељке) налазио се у Пиреју, а организација целокупне светковине са свечаном поворком (πομπή) била је у надлежности архонта епонима (Arist. Ath. Pol. 56, 5). Он је, међутим, могао да вођење манифестације и бригу око жртви препусти за ту и сличне прилике изабраним сарадницима и нижим службеницима (*epimeletai*). О значају овог култа у Атини у V и IV веку пре н. е., уп. R. Parker, *Athenian Religion: A History*, Oxford 1996, 238–241.

⁵⁵ Plut. Dem. 28, 2. О Демаду и његовом односу према Македонцима код Плутарха, уп. M. Obradović, *Demades' Embassies to Macedon and to the Macedonians in Plutarch*, *Београдски историјски гласник / Belgrade Historical Review* 3, 2012, 31–45.

„положио испит”, јер је спремно испио отров да не падне жив непријатељу у руке.⁵⁶ Управо начин на који се одлази у смрт представља за Плутарха веома важан елемент у доношењу завршне оцене о вредности сваког државника понаособ. И Демостенова смрт, дакле, заокружује генерално повољан став о његовом животу који је, у то нема места сумњи, имао Плутарх. Ипак, лош глас који је пратио Демостенову политичку каријеру због склоности ка подмићивању остаје за Плутарха значајна мана која се не може тек тако занемарити, а на коју се писац посредно враћа чак и у завршном поглављу *Живојџојиса Демостеновој*. Плутарх се, наиме, присећа да су се, и неколико векова касније, непосредно пре него што је он сам као младић борао у Атини, још збијале шале и састављали епиграми о Демостеновој „непоткупљивости” (εἰς τὸ ἀδωροδοκῆτον τοῦ Δημοσθένους).⁵⁷

III

Живојџојис Фокиона, угледног атинског политичара, ретора и војсковође из IV века пре н. е., сачињен је у пару са *Живојџојисом Кајџона Млађеј*, славног римског државника из I века пре н. е. и епохе римских грађанских ратова у оквиру Плутархових *Ујоредних живојџојиса славних Грка и Римљана*. Разлози да се упаре баш ова два политичара изгледа да су писцу били прилично јасни, иако је ово један од само неколико парова из Плутархових *Ујоредних живојџојиса* за које није сачувано (није вероватно било ни написано?) формално завршно разматрање и упоређење њихових личности и дела (σύγκρισις). Међутим, ако већ није сачувано завршно поређење (*synkrisis*), сачуван је занимљив увод (пролог) у Фокионову биографију (Plut. *Phoc.* 2–3) где се могу наћи јасни одговори на питање зашто су баш ови државници вредни поређења.⁵⁸ Иако су, у то нема сумње, и Фокион и Катон били познати као ваљани људи и државници (ὡς ἀγαθῶν καὶ πολιτικῶν ἀνδρῶν),⁵⁹ и код једног и код другог су, наглашава Плутарх, врлине подједнако представљале необичну и ретку мешавину „строгости и љубазности, опреза и храбрости, бри-

⁵⁶ Plut. *Dem.* 29, 4. Поређења ради, Демостеновом колеги Хипериду, који се пред прогонитељима склонио у храм на острву Егини, био је пре погубљења наводно одсечен и језик (уп. Plut. *Dem.* 28, 4). Сасвим је могуће да би иста судбина задесила и Демостена да се којим случајем предао својим крвницима.

⁵⁷ Plut. *Dem.* 31, 3.

⁵⁸ За карактеристичан увод у *Живојџојис Фокиона*, уп. T. Duff, *The Prologues*, in M. Beck (ed.), *A Companion to Plutarch*, Blackwell Companions to the Ancient World, 98, Oxford 2014, 338–339.

⁵⁹ Plut. *Phoc.* 3, 6.

ге за друге и личне неустрашивости, пажљивог избегавања срама и, исто тако, одлучног трагања за правдом” (πρὸς τὸ αὐστηρὸν τοῦ φιλανθρώπου καὶ πρὸς τὸ ἀσφαλὲς τοῦ ἀνδρείου, καὶ τῆς ὑπὲρ ἄλλων μὲν κηδεμονίας, ὑπὲρ αὐτῶν δὲ ἀφοβίας, καὶ πρὸς μὲν αἰσχυρὸν εὐλαβείας, πρὸς δὲ τὸ δίκαιον εὐτονίας συνηρμοσμένης ὁμοίως).⁶⁰ Ако се томе дода да су и Фокион и Катон Млађи били веома посвећени философији, што је за Плутарха увек велики плус у доношењу суда о некој личности (Фокион је био ученик Платона и Ксенократа, једног од Платонових наследника у Академији),⁶¹ добија се слика веома сличних личности и сличних судбина, па тако и Плутарх примећује да је тешко открити и издвојити јасне разлике међу њима.⁶² Штавише, коначна судбина и одлазак у смрт и једног и другог се код Плутарха пореди са судбином философа Сократа. За Фокиона се, који је као и Сократ, осуђен од Атињана на смрт, мирно испио отров,⁶³ то наводи и изричито на крају његовог животописа (Plut. Phoc. 38, 5), али уопште спокојан и достојанствен одлазак у насилну смрт и једног и другог државника могао је подсећати потоње генерације на одлазак великог атинског мислиоца 399. године пре н. е.⁶⁴ Она мала разлика која их донекле одваја је утисак да је Фокион, и поред одлучности коју је често показивао током своје дуге политичке каријере, ипак био човек који је више тежио компромисима, док је Катон Млађи Утички у својој политици био и до краја остао бескомпромисан и као такав је и отишао у смрт.

Поред Катона Млађег, Фокион би се, исто тако, могао поредити и са својим савремеником, понекад политичким савезником, а понекад и жестокиим супарником, Демостеном. И Фокион је, наиме, баш као и Демостен, стављао у свом политичком раду оно што је добро и часно (τὸ καλόν) испред онога што је корисно (τὸ συμφέρον). Није настојао да по сваку цену придобије светину, већ се залагао за политику која је ишла у корист грађана, али не и њима на вољу, и често је давао предлоге који нису представљали само „лек за уши” народу. Није се, дакле, улагивао народу као неки други политички прваци и могао се светини најпре чинити осорним, неугодним и тешко приступачним. Тако и Плутарх бележи занимљиву анегдоту да је једном приликом Фокион, видевши да народ с одобравањем и

⁶⁰ Plut. Phoc. 3, 8. За ово поређење, уп. одличну анализу T. Duff, *Plutarch's Lives: Exploring Virtue and Vice*, Oxford 1999, 139–141.

⁶¹ Уп. Plut. Phoc. 4, 2.

⁶² Plut. Phoc. 3, 9.

⁶³ Plut. Phoc. 36, 6–7.

⁶⁴ Plut. Phoc. 36–37; Plut. Cato Min. 64–70. За значење и могуће порекло овог поређења и коришћења „сократовске парадигме” код Плутарха, уп. Duff, н. д., 141–145; M. Beck, *The Socratic Paradigm*, in M. Beck (ed.), *A Companion to Plutarch*, Blackwell Companions to the Ancient World, 98, Oxford 2014, 470–472.

без поговора подржава његово мишљење, рекао, чудећи се, својим пријатељима: „Није ми се ваљда нехотице омакла нека ружна реч”.⁶⁵ Народ му је, ипак, због његових добрих намера и доследности наденуо надимак ὁ Χρηστός (Plut. *Phoc.* 10, 4), који и латински писци редовно преводe са *Bonus* („Добри”).⁶⁶ Такав надимак био је надасве необичан да га понесе један политичар, слично како је то својевремено и Фокионов славни атински претходник Аристид једини међу политичарима називан Праведним (ὁ Δίκαιος).⁶⁷ Али, за разлику од, на пример, Демостена, ретора и демагога, који је снагу највише показивао за говорницом, Фокион, иначе и сам на гласу као добар говорник,⁶⁸ поседовао је искуство и дар војсковође. Прво као пратилац и сарадник Хабрије, једног од најбољих атинских војсковођа из прве половине IV века, а касније и као самостални командант и стратег, Фокион је стекао завидно искуство у војним питањима и истакао се у више наврата у ратовима и походима и на копну и на мору (Plut. *Phoc.* 6–8). Штавише, он је, како Плутарх истиче, обављао службу једног од десеторице сваке године изабраних атинских стратега чак четрдесет пет пута (дакле укупно 45 година!), а да се ниједном није надметао за тај положај, већ га је сам народ увек изнова бирао.⁶⁹ У времену у коме су, како прецизира Плутарх, постојали, с једне стране, политичари демагози који су само говорили у скупштини и народу предлагали закључке, а нису били ратници (поименце наведени Еубул, Аристофонт, Демостен, Ликург и Хиперид), или, с друге стране, стратеги који нису били вични беседништву и скупштинској дебати (поименце наведени Диопит, Менестеј, Леостен, Харета), Фокион је желео да на оба поља деловања обнови и обједини политичко наслеђе Перикла, Аристида и Солона.⁷⁰ Уоста-

⁶⁵ Plut. *Phoc.* 8, 5. Исту Фокионову изреку Плутарх бележи и у спису *Изреке краљева и војсковођа* (Plut. *Reg. et Imp. apophth.* 188A). Уп. Плутарх, *Изреке*, прев. са старогрчког М. Прековић, М. Обрадовић, коментари и уводна студија М. Обрадовић, Београд 2020, 63.

⁶⁶ Тако Корнелије Непот у својој биографији Фокиона (Nep. *Phoc.* 1, 1), као и Валерије Максим у збирци анегдота *Дела и изреке вредне спомена* (Val. Max. III 8, 2).

⁶⁷ Да слика о „Добром” Фокиону у сачуваним изворима потиче заправо од Деметрија Фалеронског, познатог филозофа, Аристотеловог ученика и дугогодишњег Фокиновог пријатеља и сарадника, уп. L. A. Tritle, *Phocion the Good*, London 1988, 29–30.

⁶⁸ Ништа од Фокионових јавних беседа није сачувано, а Плутарх као потврду за своју тврдњу бележи речи ретора Полијеукта, који у политици извесно није био наклоњен Фокиону, да је најбољи (ἄριστος) говорник Демостен, али да је „најстрашнији” (δεινότατος) Фокион (Plut. *Phoc.* 5, 5).

⁶⁹ Plut. *Phoc.* 8, 1–3. То никоме ни пре ни после Фокиона није пошло за руком, али треба, истине ради, нагласити да служба у колегију десеторице стратега није имала више онакав политички значај као, на пример, у време Перикла и већег дела V века пре н. е. Фокион је први пут стратег могао бити већ око 370. године пре н. е. (рођен 402/1. године), али прва у изворима сигурно потврђена Фокинова стратегија је за 349/348. годину пре н. е. Уп. R. Develin, *Athenian Officials 684–321 B.C.*, Cambridge 1989, 313.

⁷⁰ Plut. *Phoc.* 7, 5.

лом, додаје Плутарх, Фокион је добро знао да је Атина богиња и ратничког и државничког умећа и да је веома поштована у граду и у једном и у другом својству.⁷¹

Друга важна особина политичара која је несумњиво Фокиона издвајала у поређењу са Демостеном, али и у поређењу с неким другим атинским демагозима, јесте чињеница да је у својој дугој каријери војсковође и државника остао до краја непоткупљив и што је његов морални интегритет кроз политичку каријеру остао, бар тако Плутарх суди, сасвим неокрњен. Зато се наизглед може чинити не баш најсрећнијим решењем што Плутарх управо Фокиона, државника који је истрајно држао до морала у политици, пореди највише с Демадом, бескомпромисним демагогом који није бирао средства да оствари своје политичке циљеве. То му је, међутим, и добра прилика да покаже да је Фокион у пракси представљао и чинио све оно супротно од Демада. Тако када каже да је Фокион „показивао своје сиромаштво као врлину” (*ὡς ἀρετὴν ἐπεδείκνυτο τὴν πενίαν*),⁷² Плутарх жели да нагласи да он није силне државне службе и стратегије које је деценијама вршио искористио да се лично обогати и материјално обезбеди, за разлику од Демада који се непристојно разметао својим, на веома сумњив начин, стеченим богатством.⁷³ Плутарх јасну разлику између ове двојице водећих атинских политичара за време македонске превласти, часног и скромног Фокиона и лакомог и поткупљивог Демада, потцртава и занимљивим анегдотама и изрекама. Тако је строги македонски намесник Антипатар рекао да од два добра пријатеља која има у Атини, Фокиона никада није успео да убеди да прими новац, а Демаду се није могао надавати.⁷⁴ Да је Фокион, за разлику од Демада, пред моћним Македонцима знао да покаже чврст и морално исправан став, Плутарх показује и другом изреком која има за циљ да истакне баш његов постојан карактер: када је, наиме, Антипатар од њега захтевао да учини нешто неправедно, Фокион му рече: „Антипатре, не можеш имати Фокиона и за пријатеља и за улицицу”.⁷⁵ И Фокион и Демад су, међутим, годинама важили за најпо-

⁷¹ Plut. *Phoc.* 7, 6. Атињани су с подједнаким жаром своју богињу заштитницу поштовали и као *Πρόμαχος* и као *Πολιάς*.

⁷² Plut. *Phoc.* 30, 5. Плутарх бележи и да је Фокион на походима увек ходао бос и оскудно обучен (Plut. *Phoc.* 4, 4), а да је и његова кућа у атичкој деми Мелити била по свему једноставна и скромна (Plut. *Phoc.* 18, 8). На сличан начин о Фокионовом поштењу и сиромаштву говори и биограф Корнелије Непот (Nep. *Phoc.* 1).

⁷³ Plut. *Phoc.* 30, 5–7.

⁷⁴ Plut. *Phoc.* 30, 4. Добро позната изрека коју Плутарх, осим у *Животопису Фокиона*, доноси и у спису *Изреке краљева и војсковођа* (Plut. *Reg. et Imp. apophth.* 188F). Уп. Плутарх, *Изреке*, стр. 65.

⁷⁵ Plut. *Phoc.* 30, 3. Ову такође славну изреку Плутарх понавља у *Животопису Агиса* (Plut. *Ag.* 2), у *Изрекама краљева и војсковођа* (Plut. *Reg. et Imp. apophth.* 188F), као и у још неким списима у оквиру *Етичкој зборника: Како се ласкавац може разликоваати од*

узданије атинске пријатеље Македонаца, а одговорни су подједнако за умерени олигархијски поредак који је Антипатар успоставио у пораженој Атини 322. године пре н. е. када је и македонска војна посада по први пут постављена у тврђави Мунихији. Штавише, Фокион је у годинама између 322/1. и 319/8. и за живота Антипатровог стајао на челу овако успостављеног режима у Атини. Иако то Плутарх избегава да отворено каже, такав један поредак је управо и могао бити „по укусу” Фокиона, за кога други сачувани биограф Корнелије Непот наводи да је, заједно са Деметријем Фалеронским, био међу водећим људима такозване аристократске политичке групације у ондашњој Атини.⁷⁶ И ту, међутим, Плутарх налази само лепе речи да опише Фокионову умерену управу за време Антипатра речима да се старао о граду благо и у складу са законима, држећи на власти образоване и културне људе, а оне који су проблематични склонио је изван града и политичких дешавања.⁷⁷

Плутарх такође следи традицију која Фокиона приказује као доброг пријатеља не само македонског намесника Антипатра већ и краља Александра Великог. Наводно се још краљ Филип II дивио Фокиону као човеку,⁷⁸ а биограф бележи да га је зато и Александар учинио својим пријатељем и саветником и да се само њему у међусобној кореспонденцији, поред Антипатра, обраћао с поздравом χαίρειν.⁷⁹ Скромни и поштени Фокион своје пријатељство и своје савете Александру није, међутим, хтео да наплати као неки други Хелени блиски краљу. Тако Плутарх наводи познату анегдоту да му је краљ Александар послао из Азије чак сто таланата на дар које овај није хтео да прихвати: Фокион је наводно упитао оне који су донели новац зашто Александар само њему то даје код онолико Атињана, а када су они одговорили да њихов краљ само њега сматра поштеним и ча-

пријатеља (*Quod adulator ab amico internoscatur*, Mor. 64C), Брачни ујоуци (*Coniugalia praeserta*, Mor. 142B) и О лажном ситију (*De vitioso pudore*, Mor. 533A). Уп. Плутарх, *Изреке*, стр. 65.

⁷⁶ Nep. Phoc. 3, 1: *Erant eo tempore Athenis duae factiones, quarum una populi causam agebat, altera optimatum, in hac erat Phocion et Demetrius Phalereus*. Треба имати у виду да када је Фокион 318. године пре н. е. осуђен на смрт и погубљен, и Деметрије Фалеронски, други велики непријатељ атинске демократије, такође је био осуђен на смрт *in absentia* (уп. Plut. Phoc. 30, 5).

⁷⁷ Plut. Phoc. 29, 5: ἐπιμελούμενος δὲ τῶν κατὰ τὴν πόλιν πρῶτος καὶ νομίμως τοὺς μὲν ἀστείους καὶ χαίριεντας ἐν ταῖς ἀρχαῖς αἰεὶ συνέιχε, τοὺς δὲ πολυπράγμονας καὶ νεωτεριστάς, αὐτῷ τῷ μὴ ἄρχειν μηδὲ θορυβεῖν ἀπομαραινομένους, ἐδίδασκε φιλοχωρεῖν καὶ ἀγαπᾶν γεωργοῦντας. За питање да ли су Плутархове речи поуздано сведочанство да је Фокион у наведеном периоду могао по свом нахођењу да бира и поставља атинске магистрате, уп. Tritle, *Phocion the Good*, 138.

⁷⁸ Plut. Phoc. 17, 6.

⁷⁹ Plut. Phoc. 17, 10. Овај занимљив податак је Плутарх пронашао код историчара Дурида са острва Сама (*FGrHist* 76 F 51), а за потврду његове веродостојности наводи још и историчара Харета из Митилене (*FGrHist* 125 F 10).

сним, он рече: „Онда, нека дозволи да се о мени не само тако мисли него и да будем такав”.⁸⁰ Фокионово одбијање је, наводно, наљутило краља и у писму му је поручио да не сматра пријатељима оне који од њега ништа не траже. Зато се Фокион заложиио за неке угледне и учене Хелене који су били утамничени у Сарду и краљ је наредио да се ти људи одмах пунте.⁸¹ Александар је пред крај живота, преноси Плутарх, чак наредио да се Фокиону предају приходи једног од четири града у Малој Азији (Киос, Гергит, Миласа и Елаја) по избору, али је Фокион одлучно одбио и ту краљеву понуду.⁸²

Извори које Плутарх следи су веома наклоњени Фокиону и у њима се очигледно рационализује чињеница да је у време када је већина његових суграђана гајила непријатељски став према македонским завојевачима, један од водећих атинских политичара био близак македонском краљу као тада неприкосновеном хегемону Хеладе. Фокион тако код Плутарха увек наступа као рационалан и одмерен политичар, а његов резервисан и промакедонски став се приказује као израз те рационалне политике која не мора нужно бити у нескладу с патриотским надама и стремљењима његових земљака. Ову Фокионову „рационалност” Плутарх такође илуструје занимљивим анегдотама и изрекама. Тако, на пример, када је краљ Александар, као хегемон Хеленског савеза и вођа осветничког рата против Персије, захтевао од Атињана ратне лађе тријере и народ у скупштини позивао Фокиона по имену да иступи и посаветује их, он је, наводно, изашао за говорницу и рекао: „Саветујем вам онда да или сами будете јачи оружјем, или да будете пријатељи онима који су јачи”.⁸³ Опет, када треба да објасни зашто се Фокион као избрани атински стратег држао по страни и показивао резерве према подизању устанка против Македонаца 323. године, Плутарх наводи чувену изреку која треба да прикаже Фокиона као једини „глас разума” у ондашњој Атини: кад је стигао непроверени глас о Александровој смрти и беседници скакали на говорницу позивајући да се не оклева већ да се ратује, Фокион је тражио да се сачека и утврде чињенице. „Јер”, рекао је, „ако је Александар мртав данас, биће мртав и сутра и прекосутра.”⁸⁴ А када га је темпераментни Хиперид ди-

⁸⁰ Plut. *Phoc.* 18, 1–2. Исту Фокионову изреку Плутарх бележи и у спису *Изреке краљева и војсковођа* (Plut. *Reg. et Imp. apophth.* 188C), али такође и писац Елијан у својим *Шареним приповестима* (Ael. *VH*, XI 9). Уп. Плутарх, *Изреке*, стр. 64.

⁸¹ Plut. *Phoc.* 18, 6–7.

⁸² Plut. *Phoc.* 18, 7–8.

⁸³ Plut. *Phoc.* 21, 1, а исту Фокионову изреку Плутарх бележи и у спису *Изреке краљева и војсковођа* (Plut. *Reg. et Imp. apophth.* 188C). Уп. Плутарх, *Изреке*, стр. 64.

⁸⁴ Plut. *Phoc.* 22, 6. Плутарх ову Фокионову изреку бележи и у спису *Изреке краљева и војсковођа* (Plut. *Reg. et Imp. apophth.* 188D), као и у трактату *О моралној врлини* (*De virtute morali*) у оквиру *Еишчкој зборника* (*Mor.* 451F). Уп. Плутарх, *Изреке*, стр. 64. О

ректно упитао: „Када ћеш, онда, Фокионе, саветовати Атињанима да иду у рат?“, знао је да мудро и рационално одговори: „Кад год будем видео младиће спремне да чувају своје место у бојном реду, богате да дају доприносе за ратне трошкове и беседнике да држе своје лоповске прсте подаље од државног новца” (ὅταν τοὺς μὲν νέους ἴδω τὴν τάξιν βουλομένους φυλάττειν, τοὺς δὲ πλουσίους εἰσφέρειν, τοὺς δὲ ῥήτορας ἀπέχεσθαι τοῦ κλέπτειν τὰ δημόσια).⁸⁵ Овај Фокионов одговор може доста тога да каже и о јадном стању у коме су се налазиле атинске припреме за рат и о „ентузијазму” да се поднесе жртва за општу ствар и да се заиста поведе одлучна борба против Македонаца. Његове резерве према рату би у том светлу добиле и додатно оправдање у историјској перспективи.

Ако се Фокиону, дакле, можда и могу ставити на душу његови промакедонски и конзервативни ставови које је заступао током већег дела каријере, сигурно се, сматра Плутарх, не могу довести у питање његово поштење и његова непоткупљивост, нарочито показана на војним походима. У рату је он знао да на најбољи начин брани интересе Атине и да наноси штету интересима Македонаца. Биограф наводи у том погледу и конкретне примере и случајеве који нису анегдотски по свом карактеру. Када је још краљ Филип II покушавао да уз помоћ локалних тирана овлада острвом Еубејом „испред носа” Атињанима, Фокион је 349/8. године пре н. е. послат са малим снагама да као стратег среди прилике на овом острву.⁸⁶ Тамо је, међутим, бележи Плутарх, морао да се „суочи са великом опасношћу јер је цело острво било пуно издајника и оних који су били незадовољни и подмићени” (εὐρῶν δὲ προδοτῶν ἅπαντα μεστὰ καὶ βοσοῦντα καὶ διοφρωγμμένα δωροδοκίαις, εἰς κίνδυνον μέγαν κατέστη).⁸⁷ Фокион је завео дисциплину у војсци и успео у бици да победи Калију, тиранина Халкиде и Филиповог савезника, а тиранина Еретрије (звао се Плутарх) протерао је због његовог држања. Толико је ова акција била успешна да су убрзо по његовом повратку, примећује Плутарх, атински савезници схватили колико им недостају његова доброта (χρηστότης) и праведност (δικαιοσύνη), а опет Атињанима његово искуство (ἐμπειρία) и храброст (ρόμη).⁸⁸ Филипу је Фокион успео да „помрси планове” и у време опсаде Бизантиона 340/339. године пре н. е. Иако их је Филип озбиљно притиснуо опсадом, грађани Бизан-

аутентичности и историјској вредности свих горе наведених анегдота и изрека (*apophthegmata*) које се приписују Фокиону, уп. исцрпно Н.-Ј. Gehrke, *Phokion: Studien zur Erfassung seiner historischen Gestalt*, München 1976, 122–179.

⁸⁵ Plut. *Phoc.* 23, 3 (превод на српски аутора чланка).

⁸⁶ Plut. *Phoc.* 12–14, 1.

⁸⁷ Plut. *Phoc.* 12, 2.

⁸⁸ Уп. Plut. *Phoc.* 14, 1.

тиона нису хтели у град да приме лакомог и дрског атинског војсковођу Харету, све док није дошао Фокион, који је искористио своје пријатељство из Академије с Леонтом, тада водећим грађанином града на Босфору трачком.⁸⁹ Атињани су тада примљени у град и допринели су да се Бизантион успешно одбрани. На тај начин је пропао Филипов покушај да овлада овим стратешки важним градом, а Фокион је заробио више Филипових ратних лађа, а потерао га је и са простора Хелеспонта, ослободивши тамошње градове македонских војних посада.⁹⁰ Сви ови случајеви докази су Фокионове војне вештине, али и његовог поштења и поверења које су у њега имали Атињани и њихови савезници.

Свакако је за похвалу, сматра Плутарх, и Фокионово држање у Харпаловој афери, где смо видели да су се и Демостен и још неки атински политички прваци „оклизнули” и узели новац и друге вредности од Александровог ризничара. Биограф нам саопштава да је Харпал покушао да подмити и Фокиона као тада најугледнијег и најутицајнијег атинског политичара и то у врло издашном износу од чак седам стотина таланата, стављајући му на располагање и све остало и још себе сама (τῷ δὲ Φωκίῳνι προσέτεμψε δίδους ἑπτακόσια τάλαντα, καὶ τᾶλλα πάντα καὶ μετὰ πάντων ἑαυτὸν [ἐπ’] ἐκείνῳ μόνῳ παρακατατιθέμενος).⁹¹ Фокион му је, међутим, оштро одговорио да ће зажалити „ако не престане да покушава да поквари град” (εἰ μὴ παύσεται διαφθεῖρων τὴν πόλιν).⁹² Нашавши се у стисци, Харпал је још једном на све начине покушао да поткупи Фокиона, али је видео да је он, како то Плутарх сликовито казује, „отпоран на мито са свих страна као тврђава”.⁹³ Поређење Фокиона са неприступачном и неосвојивом тврђавом за неваљалце и нечасне људе на најбољи начин сведочи о његовој моралној чврстости и постојаности.

Харпал, истина, није успео да придобије и поткупи Фокиона, али јесте, признаје Плутарх, његовог зета Харикла којег је учинио својим другом и пријатељем (Χαρίκλεια δὲ τὸν γαμβρὸν αὐτοῦ ποιησάμενος συνήθη καὶ φίλον).⁹⁴ Када је, међутим, касније суђено Хариклу због његових веза са Харпалом и овај тражио помоћ од свог таста, Фокион га је одбио изговоривши знамените речи: „Ја сам те, Харикле, учинио својим зетом само за честите ствари” (ἐγὼ σε, ὦ Χαρίκλεις, ἐπὶ πᾶσι

⁸⁹ Plut. *Phoc.* 14, 7.

⁹⁰ Plut. *Phoc.* 14, 8.

⁹¹ Plut. *Phoc.* 21, 3. Уп. Gehrke, *Phokion*, 148–149, који и овде види само анегдотски материјал, постављајући питање зашто би Харпал целу суму од 700 таланата понудио Фокиону.

⁹² Plut. *Phoc.* 21, 4.

⁹³ Уп. Plut. *Phoc.* 21, 5: πάλιν οὖν ἐνεχθεις ἐπὶ τὸ θεραπεύειν ἐκείνον, αὐτὸν μὲν ὡς ἔρρα πανταχόθεν ἀνάλωτον ὑπὸ τοῦ χρυσίου περιοδεύων ἔωρα.

⁹⁴ Plut. *Phoc.* 21, 5.

τοῖς δικάοις γαμβρὸν ἐποίησάμην).⁹⁵ Харикле је, иначе, изашао на рђав глас јер је, да учини Харпалу, пристао да подигне скупни надгробни споменик (гробницу) за преминулу Харпалову хетеру Питионику (Πυθιονίκη), родом Атињанку,⁹⁶ и наводно за ту услугу узео тридесет таланата.⁹⁷ Није, међутим, Фокион током живота имао проблем само са зетом већ изгледа и са сином. Плутарх доста стидљиво саопштава да ни Фокионов син Фок (Φῶκος) није баш био за пример, да се још као сасвим млад одао опијању и проводу.⁹⁸ Зато га је отац и послао у Спарту да се научи дисциплини и прође спартански систем васпитања и образовања (*agoge*).⁹⁹ Да је овај, ипак, и касније био „проблематичан”, Плутарх нам казује кроз епизоду о односу Фокиона с Менилом, македонским заповедником тврђаве у Мунихији у време Антипатра: када је Менил понудио Фокиону новац на дар, а овај га одбио као што је својевремено одбио и Александра, Менил га је, ипак, замолио да узме новац барем за свог сина Фока, на шта је Фокион рекао: „За Фока ће, ако постане разуман, бити довољна и очевина; али овакав какав је сада, ништа му није довољно”.¹⁰⁰

Плутарх, очекивано, не држи Фокиона одговорним због понашања сина, нарочито ако се има у виду да се овај трудио да младића усмери у најбољем правцу, као што он не може бити одговоран ни за поступке зета. Оправдање за њихово понашање би се можда могло тражити у тешком и опасном времену у коме „млади” нису више показивали моралну чврстину и постојаност која је красила „старе”, већ су се почели поводити за погрешним узорима и настојали да „пречицама” стигну до одређених циљева. Да треба, уосталом, у доношењу судова о појединим личностима узимати у обзир и све промене које нужно долазе са сваком новом епохом, свестан је и Плутарх и то управо показује на Фокионовом случају. Он, наиме, већ на самом почетку Фокиновог животописа скреће пажњу својим читаоцима да је Фокионову врлину, за коју се може рећи да је нашла про-

⁹⁵ Plut. *Phoc.* 22, 4.

⁹⁶ Питионика, с којом је Харпал имао и ћерку, по традицији је била ропског порекла и дуго времена радила као проститутка најнижег ранга. Уп. D. Ogden, *Polygamy, Prostitutes, and Death. The Hellenistic Dynasties*, London, Swansea 1999, 247.

⁹⁷ Plut. *Phoc.* 22, 1–2. Плутарх сматра да нема ништа толико вредно код овог споменика, али га демантује готово увек поуздани путописац Паусанија, који наглашава да је то гробница коју од свих старих гробница у Хелади највише вреди видети (Paus I 37, 5). С друге стране, Атенеј у *Гозби софисти*, цитирајући историчара Теопомпа, наводи да је Харпал за споменике Питионици у Атини и Вавилону издвојио чак 200 таланата сребра. Уп. Ath. XIII 595 B–C = *FGrHist* 115 F 253.

⁹⁸ Plut. *Phoc.* 20, 1.

⁹⁹ Plut. *Phoc.* 20, 4.

¹⁰⁰ Plut. *Phoc.* 30, 1–2 (превод на српски аутора чланка). О Фоковој рђавој репутацији међу ондашњим Атињанима сведочи и стоички филозоф Диоген из Вавилона, сачуван код Атенеја у *Гозби софисти*. Уп. Ath. IV 168 E–169 A.

тивника у тешком и насилном времену, судбина Хеладе учинила помраченом и славом необасјаном.¹⁰¹ Да је, дакле, живео у неком мање „узбудљивом” и насилном времену, вероватно би и његова врлина изгледала савременицима и потоњим генерацијама још сјајнијом.

IV

Како је основна намера Плутархових *Ујоредних живојојиса* да се истакну добра дела и морални квалитети личности чији се животи описују, у овим завршним разматрањима Плутархових *Живојојиса Демостѐна* и *Фокиона* треба нагласити да су и Демостен и Фокион државници по Плутарховом укусу који задовољавају његове високе моралне стандарде. Речи и дела и једног и другог државника несумњиво показују њихове врлине, њихов наглашени патриотизам и њихове добре намере, а које би као такве готово увек могле служити као добар пример и на које би се и други могли угледати. Биограф им у том погледу нема шта замерити, а то што коначни исход преломних догађаја чији су били актери није био увек у складу са њиховим намерама и плановима, Плутарх налази оправдање у тешком времену у коме су обојица живели, када се и њихове врлине нису могле до краја и на најбољи начин показати у пракси. А били су Демостен и Фокион савременици, понекад савезници, а понекад противници, који су настојали да придобију наклоност атинске светине често наступајући са сасвим супротних политичких позиција. Иако је, с једне стране, Демостен био и остао симбол одлучне борбе свим средствима против Филипа и Македонаца, а Фокион се најчешће наводи као пример старог државника аристократског кова спремног на умеренија политичка решења и сарадњу са освајачима, Плутарх ниједног тренутка не сумња у добре намере ни Демостена ни Фокиона, односно чврсто верује да су обојица радили у најбољем интересу свога града и грађана које су предводили и у чије име су политички наступали.

Постоје, међутим, две основне разлике у политичком деловању између ових државника, које Плутарх не пропушта да истакне, а оне свака за себе, а и укупно узев, привидно дају јасну предност Фокиону над Демостеном. Једна се разлика тиче војне вештине и способности у командовању и њу не треба посебно објашњавати, јер је Демостен био ретор и демагог, нажалост не и ратник,¹⁰² док је Фокион

¹⁰¹ Plut. *Phoc.* 1, 4 τὴν δὲ Φωκίωνος ἀρετὴν ὥσπερ ἀνταγωνιστῆ βαρεῖ καὶ βιαίῳ καιρῷ συλλαχοῦσαν, αἱ τύχαι τῆς Ἑλλάδος ἀμαυρὰν καὶ ἀλαμπῆ πρὸς δόξαν ἐποίησαν.

¹⁰² На жалост своју и свога града, као и целе Хеладе, како то лепо сведочи и натпис на постољу статуе коју су Демостену у част подигли његови Атињани: „Да ти снага,

управо остао упамћен по својим бројним стратегијама (по традицији чак 45 пута биран за атинског стратега). Друга се разлика тиче односа ових државника према миту и корупцији, што је за Плутарха веома важно јер склоност ка примању или давању мита и уопште према различитим облицима корупције није особина која треба да краси једног политичара. Фокион је и ту, према Плутарховом суду, показао да је саздан од „чвршћег” материјала, јер се односио према покушају подмићивања као „неосвојива тврђава” (Plut. *Phoc.* 21, 5), док је Демостен, који је често оптуживао друге за примање мита, на крају изгледа био подмићен. Ако није примао новац од Персијанаца, за шта је више пута био оптуживан; извесно је, тако бар сматра Плутарх, односно извори које он следи, био подмићен од Македонца Харпала. За разлику од Фокиона, „неосвојиве тврђаве”, Демостен је већ био „савладан митом као место које је примило војну посаду” (Plut. *Dem.* 25, 5) и чак осуђен од стране народа за ово, по стандардима демократске Атине, тешко кривично дело (Plut. *Dem.* 26, 1). Наведене разлике између Демостена и Фокиона нам делимично потврђује и једино директно поређење ова два државника и савременика сачувано у Плутарховим *Живојшојисима Демостѐна и Фокиона*. На почетку XIV поглавља *Живојшојиса Демостѐновој* Плутарх наглашава да се Фокион, мада је био на челу политичке струје која није за похвалу јер је показивала симпатије према Македонцима, због храбрости и праведности није ни у ком случају показао лошијим од Ефијалта, Аристида и Кимона, великих државника златног доба Атине. С друге стране, каже Плутарх у наставку, цитирајући Деметрија Фалеронског,¹⁰³ да Демостен у оружју није био сасвим поуздан, као ни чврст када се радило о поткупљивости, а да се, истина, златом што су га слали Филип и Македонија није могао подмитити, али се према персијском злату показао приступачним и подмитљивим. Био је, међутим, он најспособнији да хвали врлине предака, али не и да их опонаша.¹⁰⁴

Из овога поређења би се могао извести закључак да, када се ради о миту и корупцији, али и о неким другим карактеристикама држав-

Демостену, бејаше једнака мудрости, никада Хеленима не би владао македонски Арес” (εἰπερ ἴσῃν νόμῳ μακεδονίῳ, Δημόσθενες, εἶχες, / οὐποτ’ ἂν Ἑλλήνων ἤρξεν Ἄρης Μακεδόν). Уп. Plut. *Dem.* 30, 5.

¹⁰³ Уп. такође *FGrHist* 228 F 19 (Demetrios v. Phaleron).

¹⁰⁴ Plut. *Dem.* 14, 1–2: Τῶν γοῦν κατ’ αὐτὸν ὁ Φωκίων, οὐκ ἐπαινουμένης προϊστάμενος πολιτείας, ἀλλὰ δοκῶν μακεδονίσειν, ὁμῶς δι’ ἀνδρείαν καὶ δικαιοσύνην οὐδὲν οὐδαμῆ χειρῶν ἔδοξεν Ἐφιάλτου καὶ Ἀριστείδου καὶ Κίμωνος ἀνὴρ γενέσθαι. Δημοσθένης δ’ οὐκ ὦν ἐν τοῖς ὅπλοις ἀξιόπιστος, ὡς φησὶν ὁ Δημήτριος, οὐδὲ πρὸς τὸ λαμβάνειν παντάπασιν ἀποχωρωμένους, ἀλλὰ τῷ μὲν παρὰ Φιλίππου καὶ ἐκ Μακεδονίας ἀνάλωτος ὢν, τῷ δ’ ἄνωθεν ἐκ Σούσων καὶ Ἐκβατάνων ἐπιβατὸς χρυσίῳ γεγωνῶς καὶ κατακεκλυσμένος, ἐπαινεῖσαι μὲν ἰκανώτατος ἦν τὰ τῶν προγόνων καλὰ, μιμῆσασθαι δὲ οὐχ ὁμοίως.

ника, Фокион код Плутарха стоји далеко испред Демостена. Све ово, међутим, није тако једноставно како се наизглед чини, а у оцени укупне државничке делатности Плутархових јунака веома је важно имати у виду и изворе које је биограф непосредно користио у раду на својим животописима. Он је управо познат по томе што следи и комбинује податке из веома различитих и међусобно супротстављених извора и из различитих епоха. Иако за *Животопис Фокиона* поименце цитира само четири писца (данас једино у мањој или већој мери фрагментарно познате Идоменеја из Лампсака, Полијеукта из Сфета, Харета из Митилене и Дурида са Сама), Плутарх је несумњиво користио изворе који су били веома наклоњени Фокиону,¹⁰⁵ за разлику од, на пример, Корнелија Непота који је за своју кратку биографију Фокиона следио традицију која није била искључиво наклоњена овом атинском државнику и где је он, а нарочито у првом делу биографије, приказан у знатно негативнијем светлу. Очигледно је Непотов основни извор (или извори?) био неко веома близак Демостену, па је значајног простора у овој краткој биографији добило и казивање о несечичној Демостеновој подршци Фокиону, коме се овај на крају на доста незахвалан начин одужио.¹⁰⁶ Други извор који је следио Непот су, без сумње, списи Деметрија из Фалерона, нарочито његова *Аутобиографија*, кога је Плутарх такође користио за своје *Животописе Демостена* и *Фокиона*. Одличан Аристотелов и Теофрастов ученик и познати промакедонски политичар и беседник, Деметрије из Фалерона, био је близак Фокиону и дуго времена је подржавао његову политику, и вероватно у њему и треба тражити основни Плутархов извор за *Животопис Фокиона*. Могао је Деметрије тако бити заслужан и за доследно апологетски тон који доминира Фокионовом биографијом. Иако је број писаца које Плутарх наводи у Демостеновој биографији знатно већи,¹⁰⁷ сасвим је могуће да је исти Деметрије основни извор и за Плутархов *Животопис Демостена*,¹⁰⁸ где се Фалеранин, за разлику од *Животописа Фокиона*, цитира поименце чак пет пута.¹⁰⁹ Фалеранин је могао, дакле, у доброј мери утицати и на формирање Плутарховог суда о Демостеновом

¹⁰⁵ За исцрпну анализу, уп. L. A. Tritle, Plutarch's 'Life of Phocion': An Analysis and Critical Report, *ANRW* II 33.6, Berlin – New York, 1992, 4277–4295. Вид. такође Gehrke, *Phokion*, 232–236.

¹⁰⁶ Нер. *Phoc.* 2, 2–3. Да је тај извор, по свему судећи, Демостенов синовац и такође познати атински беседник, али и историчар, Демохар, уп. Tritle, Plutarch's 'Life of Phocion', 4262–4264.

¹⁰⁷ Уп. нпр. R. Flacelière у уводу издања: R. Flacelière et E. Chambry, Plutarque. *Vies*, Tome XII, Démosthène – Cicéron, Paris, Les Belles Lettres, 1976, 5–10.

¹⁰⁸ Како то за извесно држи Tritle, *Phocion the Good*, 29–33.

¹⁰⁹ *FGrHist* 228 F 16–20 (Demetrios v. Phaleron). За наводе из списка Деметрија из Фалерона у другим Плутарховим делима, уп. Tritle, Plutarch's 'Life of Phocion', 4290 са нап. 138.

односу према новцу, а нарочито у вези с оптужбама које су се тичале мита и корупције. С друге стране, *Животописи Фокиона* обилује анегдотама и изрекама у броју који је необично велики чак и за Плутарха и његове стандарде.¹¹⁰ То опет отвара питање веродостојности казивања које је у значајној мери засновано на анегдотском материјалу. Једна од ових анегдота и изрека је, међутим, заиста одговарајућа да њом буде и завршен овај рад, јер се управо односи на дугогодишње ривалство ова два политичара (Демостена и Фокиона). Истовремено она указује и на све опасности којима су политичари у демократској Атини били изложени и колико су у суштини зависили од променљиве ћуди атинске светине. Отприлике гласи да, када је Демостен једном приликом рекао Фокиону: „Ако Атињани полуде, осудиће те на смрт”, овај му је наводно одвратио: „Да, мене ако полуде, а тебе ако буду при здравој памети”.¹¹¹ Историјски резултат целе ове приче био је да је атински народ, чије су политичке ставове Демостен и Фокион обликовали деценијама, и једног и другог на крају осудио на смрт.

БИБЛИОГРАФИЈА

- М. Н. Ђурић, *Плутарх, Атински државници. Избор из Ујоредних животописа*, Београд 1950.
- М. Н. Ђурић, *Плутарх, Атински и римски државници. Избор из Ујоредних животописа*, Београд 1963.
- М. Обрадовић, Подаци о миту и другим облицима корупције у Плутарховим *Животописима Темистокла и Аристиде*, *Зборник Мајнице српске за класичне студије* 20, 2018, 137–163.
- М. Обрадовић, Подаци о миту и другим облицима корупције у Плутарховим *Животописима Кимона и Перикла*, *Зборник Мајнице српске за класичне студије* 21–22, 2020, 79–105.
- М. Обрадовић, Подаци о миту и другим облицима корупције у Плутарховим *Животописима Никије и Алкибијада*, *Зборник Мајнице српске за класичне студије* 23, 2021, 61–85.
- Плутарх, *Изреке*, прев. са старогрчког М. Прековић, М. Обрадовић, коментари и уводна студија М. Обрадовић, Београд 2020.
- I. Arnaoutoglou, *Ancient Greek Laws: A Sourcebook*, London 1998.
- E. Badian, *Narpalus*, *JHS* 81, 1961, 16–43.

¹¹⁰ Тако је А. Wardman, *Plutarch's Method in the Lives*, *CQ* 21, 1971, 255, препознао и избројао више од 50 изрека и анегдота у овом животопису, знатно више него у и једном другом.

¹¹¹ Чувена изрека коју Плутарх у овом облику доноси у *Животопису Фокиона* (Plut. *Phoc.* 9, 8) и у збирци *Изреке краљева и војсковођа* (Plut. *Reg. et Imp. apophth.* 188A), док у спису *Полиитичка ујугиства* (*Praecepta gerendae reipublicae*, *Mor.* 811A) Демостена као Фокионовог саговорника мења политичар Демад. Уп. Плутарх, *Изреке*, стр. 64.

- M. Beck, The Socratic Paradigm, y: M. Beck (ed.), *A Companion to Plutarch*, Blackwell Companions to the Ancient World, 98, Oxford 2014, 463–478.
- A. Billault, L'histoire de la rhétorique dans les *Vies parallèles* de Plutarque: l'exemple des *Vies* de Démosthène et de Cicéron, *REG* 114, 2001, 256–268.
- P. Brun, *Démosthène: rhétorique, pouvoir et corruption à Athènes*, Paris 2015.
- J. Buckler, Demosthenes and Aeschines, y: I. Worthington (ed.), *Demosthenes: Statesman and Orator*, London – New York 2000, 114–158.
- C. Cooper, The Moral Interplay Between Plutarch's *Political Precepts* and *Life of Demosthenes*, y: A. G. Nikolaidis (ed.), *The Unity of Plutarch's Work: Moralia Themes in the Lives, Features of the Lives in the Moralia*, Berlin – New York 2008, 67–83.
- J. K. Davies, *Athenian Propertied Families 600–300 BC*, Oxford 1971.
- R. Develin, *Athenian Officials 684–321 B.C.*, Cambridge 1989.
- T. Duff, *Plutarch's Lives: Exploring Virtue and Vice*, Oxford 1999.
- T. Duff, Plutarchan *Synkrisis*: Comparisons and Contradictions, y: L. Van der Stockt (ed.), *Rhetorical Theory and Praxis in Plutarch*, Acta of the IVth International Congress of the *International Plutarch Society*, Louvain 2000, 141–161.
- T. Duff, Models of Education in Plutarch, *JHS* 128, 2008, 1–26.
- T. Duff, The Prologues, y: M. Beck (ed.), *A Companion to Plutarch*, Blackwell Companions to the Ancient World, 98, Oxford 2014, 333–349.
- J. Engels, *Studien zur politischen Biographie des Hypereides. Athen in der Epoche der lykurgischen Reformen und des makedonischen Universalreiches*, München 1989.
- A. Erskine, Plutarch, Phocion and the Democratic Life, y: M. Canevaro, B. Gray (edd.), *The Hellenistic Reception of Classical Athenian Democracy and Political Thought*, Oxford 2018, 237–259.
- R. Flacelière et E. Chambry, Plutarque. *Vies*, Tome X, Phocion – Caton le Jeune, Paris, Les Belles Lettres, 1976.
- R. Flacelière et E. Chambry, Plutarque. *Vies*, Tome XII, Démosthène – Cicéron, Paris, Les Belles Lettres, 1976.
- S. Forsdyke, *Exile, Ostracism, and Democracy: The Politics of Expulsion in Ancient Greece*, Princeton NJ 2005.
- L. Fulkerson, Plutarch on the Statesman Stability, Change, and Regret, *ICS* 37, 1992, 51–74.
- H.-J. Gehrke, *Phokion: Studien zur Erfassung seiner historischen Gestalt*, München 1976.
- A. Gottesman, Reading the Arrivals of Harpalus, *GRBS* 55, 2015, 177–196.
- M. H. Hansen, *The Athenian Democracy in the Age of Demosthenes: Structure, Principles, and Ideology*, Oxford 1991.
- F. D. Harvey, *Dona Ferentes*: Some Aspects of Bribery in Greek Politics, *History of Political Thought* 6, 1985, 76–117.
- Y. Haschiba, Athenian Bribery Reconsidered: Some Legal Aspects, *PCPhS* 52, 2006, 62–80.
- N. Humble (ed.), *Plutarch's Lives: Parallelism and Purpose*, Swansea 2010.
- P. Hunt, *War, Peace, and Alliance in Demosthenes' Athens*, Cambridge 2010.

- S. G. Jacobs, *Plutarch's Pragmatic Biographies: Lessons for Statesmen and Generals in the Parallel Lives*, Leiden, Boston 2017.
- D. H. J. Larmour, The *Synkrisis*, y: M. Beck (ed.), *A Companion to Plutarch*, Blackwell Companions to the Ancient World, 98, Oxford 2014, 405–416.
- A. Lintott, *Plutarch: Demosthenes and Cicero*, Oxford 2013.
- D. M. MacDowell, *The Law in Classical Athens*, London 1978.
- D. M. MacDowell, Athenian Laws about Bribery, *RIDA* 30, 1983, 57–78.
- D. M. MacDowell, *Demosthenes: On the False Embassy (Oration 19)*, Oxford 2000.
- D. M. MacDowell, *Demosthenes the Orator*, Oxford 2009.
- G. Martin (ed.), *The Oxford Handbook of Demosthenes*, Oxford 2018.
- J. Mossman, Tragedy and the Hero, y: M. Beck (ed.), *A Companion to Plutarch*, Blackwell Companions to the Ancient World, 98, Oxford 2014, 437–448.
- M. Obradović, Demades' Embassies to Macedon and to the Macedonians in Plutarch, *Београдски историјски гласник / Belgrade Historical Review* 3, 2012, 31–45.
- D. Ogden, *Polygamy, Prostitutes, and Death. The Hellenistic Dynasties*, London, Swansea 1999.
- R. Parker, *Athenian Religion: A History*, Oxford 1996.
- C. Pelling, *Plutarch and History: Eighteen Studies*, Oxford 2002.
- B. Perrin, *Plutarch's Lives, Volume VII: Demosthenes and Cicero. Alexander and Caesar*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1919.
- B. Perrin, *Plutarch's Lives, Volume VIII: Sertorius and Eumenes. Phocion and Cato the Younger*, Cambridge, MA, Harvard University Press, 1919.
- A. Podlecki, Plutarch and Athens, *ICS* 13, 1988, 231–243.
- P. J. Rhodes, *A Commentary on the Aristotelian Athenaion Politeia*, Oxford 1981.
- D. A. Russel, *Plutarch*, Bristol 1973.
- R. Sealey, *Demosthenes and His Time: A Study in Defeat*, New York, Oxford, 1993.
- P. A. Stadter, Subject to the Erotic: Male Sexual Behaviour in Plutarch, y: D. C. Innes et al. (edd.), *Ethics and Rhetoric: Classical Essays for Donald Russell on his Seventy-Fifth Birthday*, Oxford 1995, 221–236.
- C. Taylor, Bribery in Athenian Politics I–II, *G&R* 48, 2001, 53–66, 154–172.
- J. Trevett, *Apollodorus the Son of Pasion*, Oxford 1992.
- J. Trevett, Authenticity, Composition, Publication, y: G. Martin (ed.), *The Oxford Handbook of Demosthenes*, Oxford 2018, 419–430.
- L. A. Tritle, *Phocion the Good*, London 1988.
- L. A. Tritle, Plutarch's 'Life of Phocion': An Analysis and Critical Report, *ANRW* II 33.6, Berlin – New York, 1992, 4258–4297.
- A. Wardman, Plutarch's Method in the *Lives*, *CQ* 21, 1971, 254–261.
- A. Wardman, *Plutarch's Lives*. London 1974.
- G. Westwood, *The Rhetoric of the Past in Demosthenes and Aeschines: Oratory, History, and Politics in Classical Athens*, Oxford 2020.
- W. Will, *Athen und Alexander: Untersuchungen zur Geschichte der Stadt von 338 bis 322 v. Chr.*, München 1983.

- I. Worthington, Plutarch *Demosthenes* 25 and Demosthenes' Cup, *CPh* 80, 1985, 229–233.
- I. Worthington, The Chronology of the Harpalus Affair, *SO* 61, 1986, 63–76.
- I. Worthington, *A Historical Commentary on Dinarchus: Rhetoric and Conspiracy in Later Fourth-Century Athens*, Ann Arbor 1992.
- I. Worthington, The Harpalus Affair and the Greek Response to the Macedonian Hegemony, y: I. Worthington (ed.), *Ventures into Greek History*, Oxford 1994, 307–330.
- I. Worthington, Demosthenes' (In)activity During the Reign of Alexander the Great, y: I. Worthington (ed.), *Demosthenes: Statesman and Orator*, London – New York 2000, 90–113.
- I. Worthington, *Demosthenes of Athens and the Fall of Classical Greece*, Oxford 2013.
- A. V. Zadorojnyi, King of His Castle: Plutarch, *Demosthenes* 1–2, *CCJ* 52, 2006, 102–127.

Mirko Obradović
 Faculty of Philosophy
 University of Belgrade

NOTES ON BRIBERY AND OTHER FORMS OF CORRUPTION IN PLUTARCH'S *LIVES* OF DEMOSTHENES AND PHOCION

Summary

In his *Parallel Lives* Plutarch chooses subjects for his biographies that will provide good examples for his readers to emulate, comparing those Greeks and Romans whose qualities and virtues are best manifested in their characters. Such are, beyond any doubt, pairs of *Lives* – *Demosthenes-Cicero* and *Phocion-Cato the Younger*. Athenian statesmen and contemporaries, sometimes political allies, and sometimes bitter political rivals, Demosthenes and Phocion deserve special attention, since they were living in troubled times when hard decisions were made, decisions about the political destiny of Greece, even when it was not easy to preserve moral integrity. Leaving aside various aspects of their careers and lives and their ups and downs, the paper focuses mostly on notes on bribery and other forms of corruption using evidence from the *Life of Demosthenes* and the *Life of Phocion*. Although he often accused his political opponents of taking bribes, Demosthenes, the moralizing patriot, seemed to be prone to bribery and taking gifts, and allegedly had been bribed by the Persian King himself. At least once over the course of his career, he was supposed to have received a substantial sum of money from Persia, although the estimates vary up to seventy talents. Such accusations against Demosthenes were, however, only rumours and never ended up in court, and it was almost at the end of his career that the orator was accused of having accepted a bribe from Harpalus, Alexander the Great's runaway friend and treasurer. Demosthenes was brought before the People's Court, convicted of taking bribes and fined fifty talents. Harpalus' case remained a black mark on Demosthenes' political career which Plutarch otherwise considered a success. On the other hand, there can be

no doubt that Plutarch considered Phocion to be superb in his moral virtues throughout his career, and as a man who would rather be suffering wrong than doing wrong. His character was generally noble and just and he was never bribed. Not that he lacked offers from Macedonian kings, most notably Alexander the Great, in money and gifts. It should be kept in mind that the Athenians drew no sharp distinction between gifts and bribes and that they only had one word for both, *doron*, 'gift'. In any case, Phocion refused all offers of money and gifts, and instead of accepting bribes from Alexander the Great, Phocion, once, as Plutarch records, secured the release of political prisoners in Sardis. He also remained clean-handed in the Harpalus bribery scandal. Harpalus attempted to bribe Phocion with seven hundred talents, but Phocion rejected his bribes, manifesting his incorruptible integrity, whereas his son-in-law Charicles was involved and became Harpalus' friend and was put on trial for his dealings with him. Phocion, however, did not want to use his political authority to help his son-in-law. This detail also speaks enough of Phocion's moral superiority and strength.

Keywords: Plutarch (c. 46 – c. 125 AD), *Lives*, Demosthenes, Phocion, Athenian politics, bribery, corruption, honesty in politics.

САДРЖАЈ
CONTENT

СТУДИЈЕ И ЧЛАНЦИ
STUDIES AND ARTICLES

Victor Castellani (Denver), <i>Mothers in Euripides: From dying mother Alcestis to killing mother Agave</i>	7
Victor Castellani, <i>Mütter in Euripides: Ab stebefer Mutter Alkestis bis tötende Mutter Agave</i>	
Срђан Дамњановић (Нови Сад), <i>О њносџицизму у савременој философији (џноса у хоџелу Амбис)</i>	61
Srdan Damjanović, <i>On Gnosticism in Contemporary Philosophy (Gnosis in Hotel Abyss)</i>	
Горан Рујевић (Нови Сад), <i>Горџијин џесџџ</i>	77
Goran Rujević, <i>Test of Gorgias</i>	
Мирко Обрадовић (Београд), <i>Подаци о миџу и друџим облицима коруџиџије у Плутарховим Животописима Демостена и Фокиона</i>	99
Mirko Obradović, <i>Notes on Bribery and Other Forms of Corruption in Plutarch's Lives of Demosthenes and Phocion</i>	
Снежана Ферјанчић (Београд), <i>Порекло џриџадника саниџџеџске службе римске војске у свеџлу еџџџрафских извора</i>	131
Snežana Ferjančić, <i>Origin of Members of Medical Staff of the Roman Army in Light of Epigraphic Evidence</i>	

РЕЦЕПЦИЈА И НАСЛЕЂЕ
HERITAGE

Kurt A. Raaflaub (Brown University), <i>Walter Eder, 1941–2009: An Unconventional Ancient Historian</i>	145
Kurt A. Raaflaub, <i>Walter Eder, 1941–2009: Ein unkonventioneller alter Historiker</i>	

Јован Попов (Београд), <i>Еурипид, Корнеј, Расин: претображају трагедије</i>	155
Jovan Popov, <i>Euripide, Corneille, Racine: Les métamorphoses de la tragédie</i>	
Мирјана Глигоријевић Максимовић (Београд), <i>Одјеци антике у скулптури Студенице</i>	175
Mirjana Gligorijević Maksimović, <i>Echoes of Classical Antiquity in the Sculpture of Studenica</i>	

ПРЕИСПИТИВАЊА RE-THINKING

Милорад Стојић (Београд), <i>Медведњак – духовно средиште из неолита</i> . .	187
Milorad Stojić, <i>Medvednjak – Neolithic spiritual center</i>	
Victor Castellani (Denver), <i>Baths and Bathing in the Homeric Epics</i> . .	229
Victor Castellani, <i>Bäder und Baden in den Homerischen Epen</i>	

КРИТИКЕ И ПРИКАЗИ REVIEWS

Немања Вујчић, <i>Античко робство и модерна политика: Sara Forsdyke, Slaves and Slavery in Ancient Greece, Cambridge 2021</i>	259
Немања Вујчић, <i>Хеленистички спис о древној Индији: Richard Stoneman, Megasthenes' Indica: A New Translation of the Fragments with Commentary, London – New York 2022</i>	265
Александар Симић, Плутарх, <i>Изреке</i> , превод Мирјана Прековић, Мирко Обрадовић, Београд 2020	268
Александар Симић, Ian Worthington, <i>Athens after Empire, Oxford 2021</i>	272
Основна упутства сарадницима	277
Рецензенти	279

Зборник Матице српске за класичне студије излази једном годишње
Редакција *Зборника Матице српске за класичне студије* закључила је
број 24 за 2022. годину 26. септембра 2022.

Штампање завршено децембра 2022.

За издавача

Академик Драган Станић,
председник Матице српске

Службени сарадник Одељења
Мр Милена Кулић

Лектура и коректура
Татјана Пивнички Дринић

Технички уредник
Вукица Туцаков

Компјутерски слој
Владимир Ватић, ГРАФИТ, Петроварадин

Штампа
САЈНОС, Нови Сад

Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије
учествовало је у финансирању штампања овог *Зборника*

Уредништво и администрација:
21000 Нови Сад, Улица Матице српске 1, телефон: 021/420–199

Editorial and publishing office:
21000 Novi Sad, Matice srpske 1, Serbia

e-mail: mkulic@maticasrpska.org.rs
gadjans@eunet.rs
site: maticasrpska.org.rs

CIP – Каталогизација у публикацији
Библиотека Матице српске, Нови Сад
930.85(3)(082)

ЗБОРНИК Матице српске за класичне студије =
Journal of classical studies Matica srpska / главни и одговорни
уредник Ксенија Марицки Гађански. – 1998, 1– . – Нови
Сад : Матица српска, Одељење за књижевност и језик,
1998– . – 24 cm

Годишње.

ISSN 1450–6998

COBISS.SR-ID 135172871